

ANONYMUS

AZ

ERDÉLYI OLÁHOKRÓL.

IRTA

Dr. RÉTHY LÁSZLÓ.

BUDAPEST, 1880.

KNOLL KÁROLY AKAD. KÖNYVÁRUS.

Arad, 1880. Réthy L. és fia könyvnyomdája,

ELŐSZÓ.

Néhány hó előtt „Magyar pénzverő izmaeliták és Bessarábia“ czimű tanulmányomat tettem közzé. Azon érdeklődésnél fogva, melyet Roesler Róbert és Hunfalvy Pál költöttek fel a rumun történetek iránt: tanulmányom is szives figyelemre lett méltatva. Nevezett tanulmányom ugyanis jó részben szintén rumun történetekkel foglalkozik s pedig, az oláhországi régi Bazaráth-dynastiával, melynek ural-altáji eredetét a Bazaráth-böszörmény nevek azonos jelentése, a jeles mesztegnyei Szerecseny család és Bessarábia czimereinek rokonsága stb. alapján: volt szerencsém felismerni s bemutatni.

Művem megjelenésével egyidejűleg „Bolgár-rumun tanulmányaim“ kiadását jeleztem, melyeknek a — „moldvai Jászország,“ „a bolgár-szláv nyelvben található mordva csuvas elemek,“ „Anonymus vitás értesítése erdélyi oláhokról“ „a bolgár bogomilismus“ s egyéb rokon kérdések fogják képezni tárgyát.

Mielőtt tanulmányaimat közzé tenném, mi hosszabb időt veend igénybe, mint azt előre láthattam: ez alkalommal bolgár-rumun tanulmányaim egy részét terjesztem a magyar melléktartományok történeteiről iránt érdeklődők elé, mely Anonymus és Kézay oláhjaival foglalkozik.

E kérdés legközvetlenebbül érdekelvén a magyar

történetírást, azt hiszem, nem követek el hibát, ha tanulmányaim e részét oly alakban bocsátom közzé, melyben az, sok részlet elhagyásával, jóformán csak kivonata annak a tárgyalásnak, mely jelzett munkámban terjedelmesebb alakot fog ölteni, sűrűbben terjeszkedvén ki a részletekre s kapcsolatokra.

De ily alakban is egész menetét láthatja a t. olvasó a kérdés körében nyert eredményeimnek, úgy hogy azok használhatóságát vagy ellenkezőjét megítélheti.

Anonymus emlékezésének erdélyi oláhokról (a honfoglalás idején) különös jelentősége van. Ez az a pont, melyet sem Roesler, sem Hunfalvy nem tudnak elhelyezni nyelvészeti s történeti bizonyítékaik közt a rumunság korát illetőleg, a rumun irodalom pedig védő falúl használ azok ellenében, kik a trajáni eredet tarthatlanságát vitatják.

Ez igen érdekes feljegyzés okának és értelmének megfejtését igyekszik adni e tanulmány; midőn azt ezenel előadnám, kérem a t. olvasót, hogy tanulmányom vázlatyszerűségét nevezett okra vezetni sziveskedjék.

Arad, 1880. október havában.

DR. RÉTHY LÁSZLÓ.

ANONYMUS

AZ

ERDÉLYI OLÁHOKRÓL.

I.

Az egész rumun irodalom annak a hiedelemnek szolgál, hogy a rumun nép, úgy a mint azt ma Erdélyben s a Kárpáton túl a Fekete-tengerig találjuk: Trajánus dáciai hódítása óta szakadatlanul lakja földjeit: örököse lévén a meghódolt s a császári uralom alá került Dáciának, melynek gyarmatosaitól származik.

Az a történet, melyet Eutropius ír meg (VIII. 3.), hogy t. i. „Trajanus victa Dacia ex toto orbe romano infinitas eo copias hominum transtulerat ad agros et urbes colendas“: volna tehát kiinduló pontja a rumun nép történeteinek.

A rumunok közt általános érvénye van e felfogásnak; Dicső-szent-mártoni Major Péter óta Petriceiciu Hasdeuig minden rumun író arra törekszik, hogy a rumun nép újabb történeteit a Dáciában lefolyt eseményekkel kapcsolatba hozva: Moldva, Havaselfölde s Bessarábia viselt dolgait a római történet egyenes folytatásának tüntesse fel.

De már a dolog kezdetén egy nagy kérdőjellel találkozunk a rumun írók. „Dunán innen a IV-ik század elejétől fogva a XII-ik század közepéig az ismeretes történelem — Hunfalvy szavaival élve — nem tud semmit rumunokról.“ Több mint nyolcz század telik el anélkül, hogy az erdélyi s az aldunai rumunság meg a római gyarmatok közt csak a legvékonyabb összefüggést is lehessen találni.

Adatok helyett olyan állítások merülnek fel a rumun irodalomban, hogy a rumun nyelv vegyületlen római nyelv, hogy a Bassarabák — Kogalnitchan szerint — Aurelianus caesar koráig vihetők fel, hogy a moldvai és havaselföldi hadak, mint az ős Rómában, *centuriákra* voltak osztva (Balcescu),

hogy Oltean'a, Crisian'a, Timisian'a román tartományok voltak a magyar honfoglalás előtt s egyéb hasonlóak.

Megvannak tehát a kapcsolatok! Valóban mindaz, a mit a rumun írók az ismeretlen nyolcz századról irnak, nem ér többet ilyen általános mondásoknál.

Roesler Róbert a „Romänische Studien“ s Hunfalvy Pál a „Rumun nyelv“ szerzői, a tudomány mai igényei szerint tárgyalták a rumun kérdést s a két buvár, bár munkásságuk egymástól független volt, s fejtegetésük menete is sok tekintetben különbözött: a lényegesebb kérdésekre nézve megegyeznek egymással, s pedig, hogy a mai oláhság s trajáni colonusok közt összefüggés nincs; hogy a rumun nyelv később alakult a balkáni félszigeten, hogy Dunán innen a XII—XIII-ik századokban tünedeznek fel először Bolgárország felől érkeve. stb.

Midőn a Roesler s Hunfalvy által felvetett rumun-kérdés némely pontjához saját tanulmányaim alapján kívánok szólani, legyen megengedve, hogy e kérdésekben beigazolt eredményeket röviden összefoglaljam s egyetmást előlegesen is elmondhassak.

Hogy a magyar honfoglalás idején, a beköltöző nemzet a Királyhágón innen s azon túl rumunokat nem talált, első sorban a magyarnyelv bizonyítja, mely mindenütt ugyanazon szláv kölcsönvételekkel bővülködik, de rumun hatást nem ismer. „Minden uj megszálló nép, — mondja Hunfalvy — mely vallásával nem szigetelődik el s vallásában felsőbb műveltséget nem bir, óhatatlanul összekeverődik azon néppel vagy népekkel, a melyekre mintegy reá száll s a melyeken uralkodni kezd.“ „Hogyan lehetne csak képzelni is, hogy a pogány magyar nem keverődött volna össze a rumunnal, ha előtalálja! Hihető-e, hogy a magyar a X., XI. és XII-ik századok folytában, az előtalálkozó szláv népektől legnagyobb készséggel fogadván el a szláv szókat, csak a rumuntól, mely állítólag nemcsak művelt, hanem országot is képez vala, nem akart volna hasonlóképen szókat és kifejezéseket fogadni el, minélfogva a a tiszántúli és erdélyi magyarnyelv azon arányban vált volna oláhossá, a mi arányban a Tiszán innen s a Duna mellékein szlávossá lett? ... azt a nevezetes tüneményt — hogy t. i. a ma-

gyarnyelv az idegen szókra nézve mindenütt azonos — abból kell, mert csak abból lehet kimagyarázni, hogy a magyar nép az első három század alatt mind a Duna mellékén és Tiszán innen, mind Tiszán túl és Erdélyben szláv népekre talált s azért csak ezek nyelvéből vehetett fel szavakat.“

„A magyarnyelv eme döntő bizonyosságával a folyó- és helynevek szlávsága egýez meg a Tiszántúl és Erdélyben. Ezen folyó- és helynevek azért is tanuságosak, mert világosan hirdetik, hogy a rumun lakosságot a szláv előzte meg.“

De bizonyos, hogy a magyar nyelvnek volt a hatása a rumunra. Hunfalvy összefoglalva a felismerhető magyaros rumun szavakat, úgy nyilatkozik, hogy „a rumun nyelv érintkezése a magyarral akkor kezdődött, mikor magyarság állami-lag és egyházi-lag már megvolt alakulva,“ — a magyarból kölcsönvett szavak ugyanis: az állam és egyház nyilvános életéből s a társadalom fejlettebb, tehát magasabb köreiből valók. E két tanuság kiegészíti egymást, arra vallva külön-külön, — hogy a magyarok a rumunokkal jóval Magyarország megalakulása után érintkeztek először, a honfoglaláskor semmiféle érintkezésnek helye még nem lévén.

A rumun nép és nyelv megalakulásának színhelye a hirteltérdemlő tanuságok összege szerint, a Balkán-félsziget tartományai: Moesia, Makedonia, Thrákia, Epirus. Mindkét rumun nyelvjárás a dunáninnenin, vagy éjszakin, a makedoniain, vagy délin lenyomatai vannak e megalakulás történetének. Mindkét nyelvjárás ugyanazon görög és arnót, különösen pedig bolgár befolyás alatt nevedett. Régen felismerték azt, hogy a rumun népnyelv mindkét ága szerfelett sok bolgár-szlávssággal vegyült, még pedig úgy, hogy a bolgár-szláv juttatja a rumunba a cultur-szavak nagy tömegét. Diez, a román nyelvek kitűnő ismerője így nyilatkozik egy helyen: „Der Buchstabe B. des ofner Lexicon (a budai oláh szótár) zähl't nicht mehr als 42 lateinische und etwa 105 fremde Wörter.¹ A szomszédos nyelvek e hatása azonban külső; Hunfalvy az artikulusnak hátulvetését — (s hangbeli alkalmazkodását a szóhoz)

¹ Diez: Grammatik d. romanischen Sprachen. I. 139.

— mely a szláv nyelvek közt egyedül a bolgárnak tulajdona, de az arnót nyelvben is él, (bolgárban : slava-*ta* a dicsőség, bašta-*ta* az atya, volja-*ta* az akarat, kraljestvu-*tu* a királyság, rumunban: tata-*lu* az atya, capu-*lu* a fej, putere'-*a* a hatalom); továbbá a 11—19-ig való számnevek „spre“ szóval képzését, mihez hasonló eljárás az albánban van, (11 = vje mbe djete = un spre diece, 14 = kater mbje djete = patru spre diece stb.) a jövő időnek a „volo“-val való képzését, mi ismét az új görögben s az albánban található meg: tekinti egyebek közt olyan jelenségeknek, melyek a rumun nyelvnek a bolgár-új-görög és arnót nyelvek közt való kezdeteire mutatnak, a mi nem azt bizonyítja, hogy a rumun nyelv ősi fészke az Olt mellett vagy Erdélyben a mint a rumun írók képzelik — de a Haemus hegység vidékein keresendő.

A fent közölt nyelvjelenségeken kívül a rumun nyelvnek az a hajlandósága, hogy idegen, *szláv képzőket* vesz föl, (a nefosztó képző: ne-tagaduita, ne-auzitu; így a *raz*, *iz* = képzők), arra vezet: hogy a rumun nyelv igen korán, fejlődése régibb állomásán, ugyszólván gyermekkorában került az új-görög és bolgár hatások alá, melyeknek mintegy pólyáiban nőtt fel.

A mi a rumun nép nemzetség-nevét illeti: nem bizonyít többet a byzanti alattvalóság viszonyánál. A „*Βασιλείς τῶν Ρωμαίων*“ a Rumili, Rumelia tartománynevek vehetők elő magyarázatkép. Rumunoknak nevezik magukat a makedo-oláhok is, az istriai oláhok pedig „rumir“ névvel élnek, holott az istriai rumirok Bolgár-országból s nem Dáciából szakadtak az adriai tengermellékre.¹ Ne feledjük, hogy az új-görög is „roméos“ s nyelve: „i glossa roméka.“ Balkánról jött cigányaink is jogot formálnak a „rom“ névre s hogy ez náluk az ember fogalmára is átment: többször megbeszélt dolog.

A rumun néven nem kell fennakadni; mitsem bizonyít a trajáni eredet mellett. Nevezetes, hogy a trajáni-legiók népe csak kissébb részben volt itáliai; legtöbbjeik a birodalom egyéb tartományaiából, különösen Ázsiából valók voltak. Csodák-csodája, ha a több nyelvű colónusok nyelveiből csak a latin ele-

¹ Miklosich: Die Wanderungen d. Rum. Wien 1880.

mekkel képes beszámolni az az utód, mely annyi hajlandóságot árul el szláv, görög, arnót és magyar elemek, de sok törökség felvételére is.

De azon ténynél fogva is, hogy a rumun nyelv a IV-ik századtól a XII-ikig Dáciában tanyázott barbarok (avarok, gótok, gepidák) nyelvéből sem örökölt semmit s egyedül a balkáni hatásokra nézve oly *igen bőbeszédű*, hogy továbbá a régi Dácia két darabját a későbbi Transsylvaniaiát magyarosan Erdélynek (Ardealu) a tulnan eső részt pedig csak a szláv Moldova néven ismeri: — a nyelvészetnek semmi oka sincs a rumun nép régiségét nyolcz századdal öregbíteni s növekvését ott keresni, hol annak gyökerei hiányzanak.

A nyelvtörténet hasonlít a föld történetéhez. A geolog a rétegek és képletekből olvassa ki bolygónk multját, a paleontolog a fossil maradványokból a szerves élet történeteit s ahol a nyomok elvesznek, az élet hiányát kell tanitania.

A nyelvtudomány is így jár el; az időknek mintegy lerakodmányaiából olvassa ki a nyelv s a nemzet multját, mely azt beszél. Minden nyelvnek megvan ez a története. Csak épen a rumun tenne kivételt, de mint ilyen is, épen csak a a vitatott századok határain belül? — mert azontul, mint látjuk, maga is egyéb halandó nyelvek szokása szerint, hiven beszámol az idővel, melyet átélt.

A nyelvek tanúságai első sorban s a legbiztosabban tájékoznak a nemzet őskorára nézve, mert a nyelvek tanúságai nem emberi kézből erednek.

Ujabbán a rumun irodalmi férfiak, a nyelvükön lenyomódott szláv és magyar hatásokat, mesterségesen kezdik takarogatni a latin s az olaszszal; nem gondolva meg, hogy a nyelv régi szerzeményei történeti kincsek s azok megcsorbitása nemkevésbé bűnös üzelem: mint egy régi egyház kopott frescóinak elpusztítása újabb kontár művek javára. Ez eljárással különben nem sokra mennek; bár az orasiu (város) a „műveltek“ nyelvében urbea lett is (mert hát a rumunok a városi életet a római idők óta ismerik)! s a régi patriarchalis prieteşug helyén előkelően az amiciát és amicetiát dicsérik: a történeti hatásokat láthatlanná tenni, sohasem fog sikerülni. Nyilatkozni fog-

nak azok lépten-nyomon, úgy a szókincs, úgy az alakok mint az észjárásban, anélkül, hogy a rumun nép haladását bármi tekintetben is akadályoznák.

Baritui (Baricz) Györgynél látjuk:¹ hogy a rumunba átment szláv és magyar szavakra, ez a műkifejezés lett forgalomba hozva: „barbarizmu ungurescu“ és „barbarizmu slavescu.“

Micsoda zavaros észjárás ez?

A rumun nyelv történeti szerzeményei barbarizmusok!

Tehát a rumun nyelv fejlődésében éppen azon kor, mely cultur-kor, a rumun írók szerint barbár.

A rumun nyelv, mert a román nyelvtörzs egyik hajtása, ezért: classicus, mint a Cicero nyelve classicus!

A rumun írók annyira elvannak telve latinságukkal, hogy kiskorú kérkedésükben oláh és latin közt már különbséget sem tudnak tenni; ezt a két dolgot úgy összezavarják, hogy ma már arról az állásponttól nézik a világot, mint a classicus ó-kor hellenei-latinjai nézték.

S ez tudományos álláspont.

Ugy járnak el, mintha rumun nyelvről szólva, nem is kevesebb mint Cicero nyelvéről volna szó.

Hogy mennyire illik a classicismusra hivatkozás a rumunok történeti multjához, annak jellemzéséül tudnunk kell, hogy a rumun tudós, olyan alkalomból használja a magas mértéket, mikor a Rákóczy György-féle 1656-iki oláh katekizmust, a rumun irodalom *első zsenyéinek egyikét* elemezi s mutatja be közönségének.

Ez első irodalmi kísérletekről tudjuk, hogy azok egyedül az erdélyi protestantizmus sikereihez vannak kötve, mely a rumun nyelvet is felszabadította a szlávval szemben, az egyház nyelvévé tevén azt. E nélkül bizony jóval késhetik a rumun irodalmi literatura, a mire az oláhországi hivatalos és egyházi nyelv — az ó-szláv — hosszabb kelete is (1622-ig) mutat.

Tudnunk kell, hogy a Rákóczy-féle káté, cyrill-szláv be-

¹ Catechismulu Calvinescu inpusu clerului si poporalui romanescu sub domnia principiloru Georgiu Rákóczy I. si II. Sibiuu 1879. (Glossariu de cuvinte romanesti vechi si barbare. 120—132)

tükkel van nyomtatva, nyelve pedig úgy átjárva szláv- és magyarságokkal, hogy a fejezeteket „koñec“ zárja be s a könyvecske czime: „katekizmuš-ul.“ Mindakét jel arra vall, hogy a fordító előtt magyar és szláv előképek lebegtek; ezeknek nyomán indultak meg az első rumun irodalmi kísérletek.

De ez mind rendjén van. Mi ebben semmi megalázót nem találunk a rumunságra nézve. Egy népnél, mely annyi szláv s ural-altáisággal vegyült: mondhatnók, egy szláv s ural-altáji elemekbe oltott román nép fejlődésében a legtermészetesebbnek találjuk, ha a magába felvett elemek nyelveiből bőven örököl.

Az angol nyelv is így alakult meg, de Angliában senki-nek se jut eszébe restelleni a történetet.

A magyar nyelv is bővelkedik törökségek s szlávságokban; de micsoda észnélküli törekvésnek tartanók, ha valaki ezek kiküszöbölését venné munkába? Nyelvünk időnkénti növekvéséhez tartoznak azok; testté és vérré váltak abban s individualitásának épen olyan tényezői, mint a legrégebb ugor-ságok.

A rumun nyelvnek is egyéniségéhez tartoznak koronkinti szerzeményei, legyenek azok szlávságok, görögségek vagy magyarságok. Hogy mennyi *észjárati sajátásnak okai* épen a kölcsönvételek? s a *megjavitott (!)* nyelv hányszor jön azokkal ellenkezésbe? ezzel mind nem gondolnak a rumun tudósok. Egy szerencsétlen elvből indulva ki, azt képzelik, hogy a latin nyelvek törzséből kisarjadzott, aztán a legkülönfélébb hatások alatt emberkort értt nyelvet a latin kaptafájára huzva: kilehet javítani!

Ki bizony; ki lehet forgatni egyénisége, eredeti minőségéből, melynek szépségeit, semmiféle affectált cziczoma sem képes pótolni.

Mesterséges nyelv keletkezik így s lebeg a népnyelv felett, de abból a tiszta, örökké működő, alkotó erejű forrásból, nem táplálkozik, mint más irodalmi nyelv, melynek legsürgősebb dolga, épen a nép nyelvére támaszkodni.

Hogy ez a szerencsétlen nyelvészkedés, mily eredményeket fog maga után vonni: az nem a mi dolgunk. Elég azt tud-

nunk, hogy a rumun nyelv buzgó purifikálói, amennyire csak tellett tőlük, eltünetették a külső, a legszemetszűrőbb idegenségeket s lassankint maguk is elhiszik s másokkal is elhitetni akarják, a kik a dolgokat csak messziről szemlélik, hogy a latin s leánynyelvei, az olasz és francia szókészletéből olcsón felgazdagított nyelv, a Bukaresti-Akademia, a Romanulu, a Columna lui Traian, Heliade és Hasdeu nyelve felel meg legjobban a történeti fejlődésnek. Ha aztán e réven is sikerül híveket szerezni mendemondáiknak: vajjon más lesz-e azzal a történet?

Micsoda színben fognak feltűnni a mai rumun irodalom s törekvései, egy szerencsésebb generáció szemében, mely történeti és ethnografiai helyzetét megbecsülve, szerényen el fog abban helyezkedni?

II.

A mennyire ismereteink terjednek, a mai oláh földön a magyarok atelközi tartózkodása óta a tatárjárásig ural-altáji s meghódolt szláv népeket ismerünk. Ez a terület, melyet a Kárpátok, a Duna és a Fekete-tenger szorít össze, s melynek egy részét (az egészre is illenék) Budzsáknak (zugnak) nevezik a török-népek, *ὄγγλος*-nak ugor-nak a görögök és szlávok: folytatása s vége a nagy orosz alföldnek; mint ilyen százados országutja volt az ural-altáji népköltözködésnek.

Hogy a magyarok jövetele előtt, a mősiai Bolgárország a mai oláh-földre is kiterjedt: ismeretes dolog. A hatalmas Krüm bolgár khán, 813-ban görög foglyokat szállíttatott a dunántuli-bolgár földre: — *εἰς Βουλγαρίαν ἐκεῖθεν τοῦ Ἰστροῦ ποταμοῦ*. Alkalmassint a magyarok jöttéig voltak e tartományok a bolgárok főmhatósága alatt.

A IX-ik században a *magyarok* uradalmait találjuk az ugynevezett Atelközben a Pruth és Szereth mellékein. Innen indul ki a Simon bolgár czár elleni hadjárat. A hatalmas *bessenyők* érkezével — a byzantiak sűrűn emlegetett *παρζινάχ*-jai — a magyar nép odahagyja atelközi szállásait s nyugatnak a hon-

foglalásra indul. A bessenyők e területet a XI-ik századik tartják hatalmukban. Ekkor a *kúnok* az orosz krónikák *половцы*-aitól megzavarva: nagyobb részben — Magyarországra költöznek s itt az országban szerte-széjjel telepednek meg, a mit a Bessenyő-helynevek s a Bessenyei családnevek elszórtóságából is tudunk; a visszamaradtak a kún-népben enyésznek el.

Végül a tatárjárás a kúnokat zavarja fel, kik Kuthén nevű khánjuk vezérlete alatt 1239-ben negyvenezeren követték a bessenyőket s a jászokkal együtt a Duna-Tisza közt telepítették meg, hol a kiváltságos *Jász-kun kerületeket* alkotják *Jász-Berény* központtal.¹

A jász-kunok érkezével a lakosságban megfogyatkozott területek a magyar királyra szállanak. Így történik, hogy IV. Béla már 1233-ban felveszi a „*Rex Cumaniae*“ czimet s rendelkezik a területek birtoka iránt.

Oláh vagy rumun uradalmakról a Dunán innen mit sem tud a történet a XIII-ik század elejéig; semmi nyom, semmi említés ilyenekről. Pedig a görögök és oroszok, a kik annyit foglalkoznak a Dunán inneni bessenyők s kunokkal, csak észre vették volna, ha ott rumunok is vannak? Első értesítéseket az 1222. és 1247-ik évekről találjuk oláhokról II. Endre és IV. Béla királyok adományleveleiben, de ez első adatok is más természetűek, semhogy azok a rumun történetírás állításait támogathassák.

II. Endrének 1222-ben kiadott adománylevele Erdélyben a kunok felé néző lakatlan Burza földet (Bárczaság) a német kereszties lovagoknak adományozza. Ez oklevélben fordul elő, hogy sem a keresztiesek sem azok emberei nem fizetnek vámot, akár a *székelyek* akár az *oláhok* földjén mennek keresztül.² — „A német kereszturak mind tovább terjeszkedvén — mondja Hunfalvy — Kunországban, jelesen a Boza vize mentén egy új *kun-püspökséget* enged felállítani a pápa. A kun püspökség nevét — *episcopus Cumanorum* — nem szeretik vala a székelyek, azért Theodorik püspök oktatja őket (1228), hogy ne akadjanak

¹ A jászokról többet a „bolgár-rumun tanulmányok“-ban.

² Rumun ny. 29. lap.

fenn a néven, . . . miért ne lehetnének együtt a püspök alatt *székelyek, kunok, oláhok?* . . . IX-ik Gergelynek 1234-ben kelt oklevele szerint: A kunok püspökségében vannak lakosok, kik magukat *oláhok*-nak nevezik s ámbár névszerint keresztények, mégis külön szertartásokat követnek . . . a szentségeket nem kun püspökünktől fogadják el, hanem görög szertartásu álpüspökökhöz fordulnak.“

A IV-ik Béla-féle (1247) oklevélből a következőket adom Hunfalvy után: „Mint hogy az ország a tatárok becsapása által mind vagyonban, mind lakosaiban nagy veszteséget szenvedett, a Johanniták nagymestere Rembald pedig kész az országért fegyvert fogni; azért a király, báróival hosszas tanácskozás után elhatározta, hogy az ispotályos vitézeknek odaadományozza az egész Szörényföldet minden havasaival s egyéb hozzátartozóságával, a *Joan és Farkas kenézségeivel* együtt is az Olt folyóig, kivévén mégis *Lythen vajda kenezátusát*, a melyet az *oláhok*-nak hagy meg, úgy mint azt eddig birták. . . Ezenkívül a rendnek adományozza a király az egész *Kunországot* az Olttól és az erdélyi havasoktól kezdve — kivéve *Szeneszlausz oláh vajda földét*.“¹

Ez oklevelek világosan mutatják Kúnország viszonyait, hovatarozását s azt, hogy az oláhság a Dunáninnen kisebb csapatokban kezd feltűnedezni, anélkül, hogy e kisebb *kenézsegek* között a közös magyar hódoltságon kívül egyéb kapcsolat léteznék.

A kunországi lakosságnak gyorsan kelle szaporodnia, mert már a magyar Anjouk kora, alakulni kezdő országokat talál az Aldunán.

A Máramarosból Moldvába leereszkező Drágos és Bogdán vajdák nevéhez kötött események, úgy a *Basarabák*-ról feljegyzett emlékezések, a kik Kis-Oláhországban vetik meg egy új ország alapját: már olyanok, hogy azokkal a későbbi oláh történetek szervesen függnek össze.

Roesler érdeme, hogy a Bogdán és Bassarád-féle történetek kezdeteire vonatkozó okleveles tanuságok összegezve

¹ Rumun ny. 23—24.

vannak. Roesler megegyez Hunfalvyval abban, hogy e történetek nem vihetők feljebb a XIII-ik századnál, vagyis hogy a független Moldva- és Oláhország kezdetei legfőlebb Róbert Károly magyar király korára tehetők.

Róbert Károly havaselföldi hadjárata Bazaráth ellen, Zsigmond magyar és Ulászló lengyel király lublyói egyezsége Moldvára nézve (1412 márc. 10.) képezik körülbelül az időt, mikor a belföldi fejedelmek a régi függés alul menekednek.

A mi a Bazaráthokat vagy Bassarabákat illeti, a rumun történetírók, mint arra fönnebb is utaltunk, Aurelianus caesar egyik vezérétől hiszi leszármazottnak Oláhország első dynastiáját. E sorok írója „*Magyar pénzverő izmaeliták és Bessarábia*“ cz. értekezésében (Arad, 1880.) tárgyalva e kérdést, más eredményekre jutott; miután azok jelen fejtegetésünk folyamán is tanúságokul fognak szolgálni: ide igtatjuk nagyjában, a mit Bazaráthokrul elmondunk.

„Az árpádházi királyok korában Magyarországon az *izmaelitáknak* vagy *saracenoznak* (szerecsen) nevezett mohamedán kereskedők foglalkoztak az üzlettel, iparral; kezelték a vámoikat, bérlették a királyi jövedelmeket. Mint ilyenek, a legönzőbb módon használták ki a helyzetet, ugyannyira, hogy első László, Kálmán, második Endre királyoknak törvényczikkeket kelle alkotniok, azon parancscsal, hogy az izmaeliták vallásuk gyakorlatátul s az államjavak kezelésésől eltiltassanak.¹

A váradi regestrom 1217 és 1237-ből „*nyjirségi izmaeliták*“-

¹ I. László 1092. I. 9. törv. Ha az izmaelitáknak nevezett kereskedők a régi törvények szerint a keresztelés után is a circumcizióhoz térnének, helyeikről elmozdittassanak s más helységekbe helyeztessenek.

Kálmán 1100. I. 46.: „Ha valaki az Izmaelitát böjtkor vagy evés alkalmával disznóhús evéstől való tartózkodáson vagy mosakodáson, vagy más felekezeti szokás gyakorlásán érné, az izmaelita a királyhoz rendeltessék, a vádló pedig javaiból jutalmaztassék.“

Kálmán 1100. I. 48. Senki se merje az izmaeliták közül lányát a maga nemzetbeliéhez férjhez adni, hanem a mi nemzetünkbeliéhez.

Aranybulla 1222. 24. cz. „A pénzügyi só és harminczadi kamaragrófok a mi országunk nemesei legyenek; izmaeliták és zsidók nem lehetnek azok.“

III. Endre: 1231. orsz. gy. végzése: „Az izmaeliták és zsidók a királyi javak kezelésétől eltiltassanak.“

ról tesz említést, de az ország egyéb részein is találunk izmaelita, szerezseny telepeket. Valószínű, hogy *Hajdu-Böszörmény* s a biharmegyei *Bereg-Böszörmény* helységek első lakosai, a nevezett nyírségi izmaeliták voltak.

Jakut keleti író 1220. táján Aleppóban magyarországi izmaelitákkal találkozott, kik Abu-Hanifa vallásfelekezetéhez tartoztak, s keletre egyháztörténeteket mentek tanulni. Jakut Hungarország izmaelitáit a volgai-magyarok nevéen *báskir-ok*-nak nevezi s azt mondja, hogy Magyarország szélén 30 községben laknak s a magyar nyelvvel élnek.

Az iparos és kereskedést űző izmaeliták, a magyar pénzverés ügyére is hathatósan befolytak; nekik tulajdoníthatók azon rézpénzek is, melyek IV-ik Béla idejéből oly nagy számmal maradtak ránk.

Ez érmeek egyikén, mely byzanti modorban a szent szüzet és a két királyt tünteti fel: „*Sancta Maria*“ „*Rex Bela Rex Sts*“ feliraton kívül három függőleges vonalat találunk: ||| a bécsi numizmata, a jeles Karabacek szerint: lillahi. = az Istenért! értelemben.¹

A kisebb rézpénz mindkét felén olyan felirat látható, mely keleti mintákat árul el, a jegyek azonban kibetűzhetlenek; mi arra mutat, hogy a pénzverők már nem értvén a feliratokat a kufikus írást jellemző vizirányos vonalhoz önkényesen ék- és karika-jegyeket irtak. Figyelembe veendő az is, hogy ezen ugynevezett tartárpénzeken karima-jegyek gyanánt, némely *görög* és *mongol* betű magánosan jö elő, mint azt a szemes Karabacek vette észre.

Miután keleti pénzverőknek a bolgárországi érmeelésben is meg van a nyoma, kik Simonnak, Johannes Asennek tulajdonított pénzeken *mongolikus* írással élnek s 866-ból I. Miklós pápának a bolgárokhoz írott levelében *saracénokról* is van szó: ² e sorok írója azt hiszi, hogy a magyar és aldunai szerezsenyek közt összefüggésnek kell lenni.

¹ Karabacek: Numismatische Zeitschrift Wien 1876. VI—VII. 49—50.

² Responsa ad consulta Bulgarorum; ed. Harduin: Acta Conciliorum V. 353—386. Hilferding. Gesch. der Serben u. Bulg. I. 55.

Ilyen pénzverő ügyességben tüntek ki a volgai-bolgárok, a kik 921-ben Álmuš fejedelmükkel az izlamra tértek. Frähn szerint¹ a volgai-Bolgárországban számos Samanida-utánveret kerül napfényre, a mi mind arra mutat, hogy Anonymus, a ki *Bulárföldéről* (de terra Bular) hozza ki izmaelitáinkat, azokat a volgai bolgárok maradékainak ismeri, kiket Európában aztán felekezetüknél fogva neveztek izmaelitáknak, saracénoknak, szerecsenyeknek.

Beköltözködésük pedig ugyanazon uton folyhatott, mint a bessenyők, jász-kunok költözködése folyt: a régi Kunországon keresztül.

Iparüző izmaelitáink még az Anjouk királyok korában is feltüntek, s nagyobb fényben, mint az Árpádok alatt. A híres mesztegyei *Szerecseny* családból I. Lajos alatt több kamarai grófságok igazgatói, az egész magyarországi és erdélyi sókamrák és harminczadok bérlői kerültek ki.²

S a mi szerfelett nevezetes: I. Lajos aranyán s több más pénzén a Szerecsen-család czimere, egy „szerecsen-fej” siglakép van alkalmazva.

Az oláhföld harmadik tartományának Bessarabiának czimerében, hasonlót találunk; ott „három szerecsenfej” fordul elő.

Mi a két czimert ugynevezett beszélő czimernek tartjuk, melyek a czimer tulajdonosát nevéen szólítják meg; egyike azt mondja: Szerecseny; a másik: Szerecsenyek.

E szerint Bessarabiát, annak czimere mint szerecsenyek lakta tartományt nevezi meg. S hogy ez így is van: a következőkben fejtettük ki:

„Anonymi Archidiaconi Gnesnensis brevior chronica Cracoviae“ írja: „Thathari subjugatis *Bessarebenis* Lithvanis, Ruthenis et aliis gentibus: Sandomirz castrum capiunt.“³

A lengyel Anonymus szavai szerint: *bessareben* népet vernek szét a mongolok. A bessereben semmivel sem több a ma-

¹ Frähn: Memoires de l'academie Imp. des Sc. de St. Ptsbg. VI. Sér. T. I. p. 181.

² Rupp. Magyarország ekkorig ismeretes pénzei. Buda 1846. II. 36.

³ Sommerberg: Silesiarum rerum scriptores. Lipsiae 1730. II. 82.

gyar *böszörmény* vagy *böszörbény*nél. Az m és b mint rokon, ajakhangok, az ugor-török nyelvekben sokszor változnak. Ott a moksa és boksa, Moldva és Boldva, Mochamet és Bochmit. Bessareben sem lehet egyéb, mint a magyar böszörmény.

A bessarebén kétségtelen a *muzulman*-nak, valamelyik tájár nyelvhez idomitott alakja, s jelentésére nézve sem egyéb izmaelita vagy szerecsenyénél, mi szintén Mohamed hitén lévő embert jelent, a mint azt a bessarábiai czimer meg is erősíti.

A szaraczen nevezet a középkorban az afrikai ember fogalmára is átment. A magyar nyelvben ma is négyert jelent. Ilyenek a mór, maurus nevek is; jelentenek spanyol arabot és afrikai embert. A szaraczen és mór nevekhez kötött európai felfogás magyarázza meg Bessarábia czimerének keletkezését. Mindenesetre nyugaton s pedig Róbert Károly udvarának valamelyik heroldjától ered az, azon viszonyból, melyre a királynak az engedetlen Bazaráth elleni hadjárata utal.

Mi így magyarázván a három szerecsenyfejes czimert, Bessarábiát *Böszörmény-országnak* neveztük.

Ennek igazolására egy XIV-ik századbéli szerb oklevélre is hivatkoztunk, (Miklosich: Monum. Serbica 146—160.) hol e sorok állanak: „*u Basarabinu zemlju*“ — Böszörbény földre. — A szó teste itt *basarabin*, mint a lengyel Anonymusnál *bessareben*, vagyis böszörbény. E név mint látjuk, sokféle kopásnak volt kitéve. Mig a krakói névtelen bessarebeni-t ír le, már a Bessarabia névben — a minek eredetileg *Bessarebenia*-nak kellett lennie: — a szó vége elesik; a Bassaraba és Bazaráth, Bozorath és Pazara, mindmegannyi elváltozott alakja a nevezetes bessarabén nemzetség-névnek.

Ha tehát a Bazaráthok vagy Bassarabák és Bessarábia alapítói ugyanazok, s ebben a rumun írók egyetértének velünk, (Roesler: Rom. Stud. 297. írja, hogy egy 1372-ki oklevélben Bazarát mint országnév van említve: Bosnia, Rascia et *Basarat*“ — Thuróczynál a krajovai hegyek: *Alpes Bazaráth*. Dlugosz (I. 623.) egy ardzsisi Vládót *Bessarabia vajdájának* és szörényi comesnek nevez), más eredményre nem juthatunk, mint arra, hogy a Róbert Károly hadjárata által nevezetessé s függetlenné lett Bazaráthok dynastiája egy szaraczen törzsből sarjad-

zott ki, s mint ilyennek van nevéhez kötve a független Oláhország első története.

A dolog tehát úgy áll az Al-Dunán, hogy Kunország bukása után ural-altáji népek még mindig áradnak kelet-felől, mig nem a XIV-ik században teljesen kimerülnek. A böszörmény az utolsónak látszik, mely még él hatalmával, s a magyar királylyal szemben érvényesíteni is tudja erejét s aztán az oláh népben olvad föl, melynek ura volt.

Az a rumun rege, hogy *Fekete-Radu* Fogarasból ereszkedik alá Kis-Oláhországba, a hol a tartományt alapítja: nem-e az általunk felismert böszörmények vagy *szerecsenyek* emlékét rejtegeti?

Hogy a böszörmények izlamita-volgai bolgárok, arra nézve több bizonyítékot soroltunk fel, annak helyén. Megemlítendő itt is, hogy a Kámán-túl 1443 före menő „*beszermjün*“ lakosságról tud Petermann,¹ kik a vottyákokkal együtt élnek s ezektől csak az *izlam* különbözteti meg.

Karamzin szerint a XIII-ik században a *beszermények*, ép úgy mint Magyarországon az izmaeliták, kezelték az orosz fejedelemségek jövedelmeit s bérbe vették azokat a tatár khánoktól. A voszkreszenszki krónika Özbeg khánról azt írja, hogy az, az istentelen *szaraczén* hitre tért; a troiczki krónika ugyanazon Özbegről azt jegyzi föl, hogy „Özbeg *böszörmény* volt.“²

A mi az első Bazarábok nyelvét illeti: Plancarpini János minorita, a római szent-széknek 1246-ban a tatárokhoz küldött követe írja: „Porro de terra Kangittarum intravimus terram *Biserminorum*, qui loquuntur *lingua Comanica*, sed legem tenent *Sarraecenorum*.“³

¹ Peterman : Geogr. Mittheilungen 1877. „Die Völker Russlands“ 147.

² Karamzin : Russische Geschichte. Riga 1823. IV. 72.

³ Hakluyt's Collection of the Early Voyages, Travels and Discoveries of the English Nation. London 1809. I. 54.

A b és m hangok rokonságának feltüntetéseére, négy török nyelven közöljük e mondatot : Mi atyánk . . add meg nekünk mindennapi kenyerünket ma. Ez is tájékozhat talán a böszörmény név keletkezésének helyére.

Ozmanli : Bizüm babamüz, her güunki bizüm ekmekmüzi ver bize bu gün.

Kun : Bizim atamız, bizim ekmemizni ber bize . . küngön.

A felhozott adatok kapcsolatai világosak. Látjuk, hogy Kun-ország lehanyatlása után nem *rumun* még az oláh alföld. Az első Bassarabák oly kevésé voltak rumunok, mint a *Jászok fejedelemsége*, melyről még 1330-ban is tudnak Szerbországban. Jirečeknél¹ találunk egy hivatkozást, mely azt az eseményt adja elő, hogy Viddini Mihály bolgár czár (1323-1330) szövetségébe, mint dunántuli hatalmak: a fekete tatárok, Bassaraba Ivanko vajda és a „Gospodstvo Jaško“ (Jászvásár, Gyászvásárhely, a mai Romania egyik ékessége) állanak a szerbek ellen, mely szövetség az 1330-iki velbuźdi szerencsétlen csatába megyen bele. A velbuźdi győzelem veti meg alapját Szerbia nagyhatalmi állásának, Stefan Dušan alatt.

Ime tehát, még 1330-ban egy szövetségre képes Jászország áll fenn Moldvában, pedig a rege szerint Bogdan lejött már Marmarosból s népével megvetette volt lábát a Moldva partjain.

A jász-korszak jól benyulik még az Anjouk idejébe.

S ha számba vesszük azt, hogy a „jászok kerületéről“ (tinutulu Jasilor) 1674 és 1690. évi oklevelekben is van még emlékezés: feltehetjük, hogy a jász nyelvű lakosság, csak a fanarióta hospodárok idejében enyészett el Moldvában.²

Hogy a Kuthen-féle beköltözés után is maradtak kunok a régi földön, vagy újabb kun-törzsek érkeztek kelet felől: bizonyítja az, hogy még a mult században is volt a moldvai udvarnál egy „kun kapitányság“ nevezetű előkelő tisztség.³

Ilyen ethnografiai tarkaság tárul szemeink elé a moldvai s havasalföldi történetek elfogulatlan vizsgálása közben. Mindebből egy sokszor hangsúlyozott jelenség lép előtérbe s a rumun nép megalakulásának rejtélyéhez kulcsot kínál s pe-

Kazáni-tatár: Küktaġe atabiz, böġön könnök ikmäġebezne bir bezġä.

Csuvas: Sġülti attemer, pajan puránmalâġ sjâkâr par pire.

A mi a böszörmény-müzülmán szavak r és l hangjait illeti: ez is közönséges hangtani jelenség. A magyar három, vogulban churum, más ugor nyelvekben: kolm, kolim, küjn stb.

¹ Jireček: Geschichte der Bulgaren. Prag 1876. 293.

² Jerney: keleti utazása. Pest. 1845. 223. l.

³ Sulzer: Gesch. des Transalpinischen Daciens. Wien 1781. II. 85, III. 251.

díg: az *assimiláló képesség* szerfelett nagy mértéke, a min az oláh nép sorsa fordul meg.

Röviden előadva a magunkét a Bazaráthokra vonatkozólag: álljon itt a halhatatlan Heliade költeménye, mely a római Bassarabákat ily szépen énekli meg :

„Toti Bassarabi d'a-rondulu, în susu din fiu în tata
Pène la capitanulu legiuniloru romane,
Carii se stabilira în tíera Macedona
D'Anrelianu-Augustula, sí loculu, ce s'adapa
De Istru sí Morava, d'atunci illu numira
Bassarabítia Romei, ca sa se scie'n secolu
Ca Bassarabu fu capulu acestei colonie ;
Acestu Bassarabu fost'a unulu din Printii Romei
Sí capitanulu celebru, ce pentru mari succese,
Victorii laudate ce'n arme repurtase
In Bassa-Arabia, astu nume i se dede !

Szószerinti fordításban körülbelül így hangzik a versezet :

Minden Bassarabák rendben, fiakról az apára
Egészen a római légiók kapitányáig (érnek,
Melyek Aurelianus Makedóniájában feküdtek
s azon a helyen, a mely
Az Iszter és Morava folyamait issza ; akkor
Római-Bessarabiának neveztetett, tudnillik mivelhogy
Bassarab volt feje ennek a gyarmatnak.
Ezen Bessarab Róma előkelőinek egyike volt
S jeles vezér, a ki nagy származása miatt
S győzelmeinek dicséretére, melyekkel fegyverét viselte
Bassa-Arábiában : ezen nevet vette fel maga is.

A rumun diáknak, a ki itáliai történeteket is tanul, effélék hallatára mindjárt eszébe jut — Scipió Africanus, ha ugyan a professor már előre le nem köti a figyelmet a — pompás hasonlatra.

Igy táplálkozik a rumun költészet a rumun történetírásból s viszont. Olyan előzők után pedig, mint Cogalniceanu és Heliade, napról napra képtelenebb lesz a rumun irodalom a critical történetírásra.

III.

Sok van még hátra, míg a dunáninnyi rumunok kezde-
teinek minden körülménye, csak annyira is meghatározható
legyen, mint a magyar nemzeté, az újabb nyelvtudomány fel-
virágzása óta. De ez most már csak az idő kérdése. A helyes
ut megvan találva, melyen haladva napról-napra jobban bele-
látunk az oláh-föld összekuszált történetei közé.

Van azonban valami, a mivel véglegesen nem számolt le
az a történetírás, melyet Roesler s Hunfalvy óta számítunk;
egy felette nyomós dolog, mely míg a fentt előadottakkal el-
lentétben áll, a rumun történetírók álláspontját derekasan tá-
mogatni látszik. Az őslakossági pörben vitázó rumun írók
ugyanis, két magyar kutfőre, *Anonymus* és *Kézay*-ra hivatkoznak
kik *erdélyi oláhok*-ról, mint a magyar honfoglalás előtti régi lako-
sokról tudnak.

„És midőn ott továbbad időztek — mondja a Névtelen —
akkor Töhötöm, Horka atyja, amint hogy fortélyos ember
vala, midőn kezdette hallani a lakosoktól az erdélyi föld jó-
ságát, hol *Gyelő oláh* (*Blacus*) uralkodik vala, arra kezdte áhítani
hogyha lehető volna, az erdélyi földet magának és maradékai-
nak megszerezné, mi ugy is történt azután.“¹

Kézay ezeket írja erdélyi oláhokról:

„Ezen székelyek ugyanis a hunnok maradványai, kik
midőn megtudták, hogy a magyarok Pannóniába másodsor
visszajöttek, a visszatérőknek Ruthénia szélén eléjük menének
s Pannóniát eggyütt meghódítván, abban részt nyertek, de
nem a pannóniai sikon, hanem az *oláhokkal* eggyütt a határ-
széli hegyek közt kaptak osztályrészt. A hol az oláhokkal
összeelegyedve, mint mondják, azok betűit használják. (Unde
Blackis commixti, literis ipsorum uti perhibentur.)“²

Ez a két feljegyzés, mire a rumun írók különös súlyt fek-
tetnek. Mellőzve azt, hogy a magyar történetírók mit tartanak

¹ Szabó K. Béla király névtelen jegyzőjének könyve. Pest 1860. 35.

² Szabó Károly: *Kézay* Simon mester krónikája. Pest 1862. 38—39.

különösen Anonymus hitelességéről: csak az idézett pönttal foglalkozunk.

A két tudósítás „blák“-jai, ha azokat „rumun“ értelemben vesszük, ellentmondanak az ismeretes történelemnek, a középkor egyéb hitelt érdemlő kutfőinek, ellentmondanak a leghitelesebb kutfőnek a nyelvészetnek, s azért, míg a két tudósítás nincs elhelyezve a beigazolt történetek körén belül: az „oláh“ név mellé előlegesen is egy kérdőjelt kell tennünk.

Roesler elveti Anonymus tudósítását s a kutfőt általában így jellemzi:

„In dieser Zeit grosser Aenderungen der politischen Karte, treten die Romänen oder Walachen nirgends in beglaubigter Weise hervor. Denn die Erzählung des sogenannten anonymen Notars des Königs Béla, bei dem sie allerdings unter dem Namen Blacci Siebenbürgen und den gesammten Osten Ungarns bewohnen, kann hier nicht im entferntesten berücksichtigt werden. Besonnene und kritische Forscher, lassen ihn überhaupt als Quelle für die Eroberungsepoche nicht zu. Jede vorurtheilslose Untersuchung führt immer wieder nur dazu die verwerfenden Urtheile zu bestätigen. Ohnehin ist er ein Schriftsteller aus dem Ende des XIII Jahrhunderts, seine Wahrheitsliebe sehr gering, seine Tendenz unverkennbar.“¹

Hogy mennyiben állhat meg Roesler ítélete? a későbbiekből fog kitünni, legalább a kérdéses pontra nézve bizonyosan. Lássuk most, hogy vélekedik Hunfalvy Pál?

„Ha a rumun írók egyező véleménye állana: Magyar és Erdélyország ethnografiai képe okvetlenül ez lett volna: Tiszán innen a legnyugatibb határáig szláv lakosság, Tiszán tul pedig Erdélynek legkeletibb határáig rumun lakosság. A szlávokon uralkodik vala Szvatopluk, a rumunokon „terrae Ultrasilvanæ Gelou, quidam Blacus, dominium tenebat“ olvassuk Anonymusunknál. De Szvatoplukot ismerik az egykori nyugoti írók, ismerik a magyar krónikák, ismeri a mindegyiknél tudósabb Constantinus Porphyrogenitus; Gelout ellenben nem

¹ Romänische Studien. 79. l.

ismerik, sem az egykoru latin írók, sem a magyar krónikák, (az egy Anonymust kivéve) sem Const. Porphyrogenitus.¹

A rumunok a dolog természete szerint lelkesebben üdvözlik Anonymust, széles keretű történeteket rakva rá. Izelitőül álljanak itt Treb. Laurianu szavai, ki mint a nagy Sincanu (!) György „dupa documente autentice“ írja meg a rumun történeteket:

„Pre timpulu cându trecura Ungurii la Tis'a si la Dunari'a de mijlocu, in Dacia centrale, care de pre atunci incepuse a se numi Transilvani'a, domniã Gelliu *Ducele Romaniloru*, éra in tinutulu Crisului între riurile Samesiului inferioare, Tis'a de mijlocu si Muresiului inferioare domniã *altu duce allu Romaniloru*, anume Mariotu, care ereditasse acea tíera d'in timpurile celle mai vechie (ösidök óta), pre allu caruia strabunu lu uccisese Attila, dupe spunerea Unguriloru; in tinutulu Temisiului între riurile Muresiului si Tis'a inferioare si între Dunari'a pino la Tierna domniã allu *treile duce romanu* Claudiu.“²

Derekas képzelő tehetség kell hozzá, hogy valaki ilyet leirjon. Megindító ez a meggyőződésszerű részletezés. Duna, Tisza, Szamos, Körös, Maros, Cserna! (Tierna). Milyen pontosan beszámol Laurianu azzal, hogy a „három román fejedelem“ — „Gelliu, Mariotu si Claudiu“ — honnan meddig bírta a latin földet! Az a különös, hogy a „duce“ szó nincs is meg a rumun nyelvben. A hány rumun „ducét“ a későbbi történelem ismert, mindannyi *hospodárnak*, *vajdának* (vod'a) hivta s hivatta magát. Ennél a szónál is azt tapasztaljuk, hogy a rumun írók azt a nyelvet, melyet ujabban szerkesztenek össze, rá akarják fogni a régi történetekre, a minthogy Gyula-Fehérvár szláv-rumun nevét a Belgrádot is Alba-Juljának kezdik írni, a mit pedig tapasztalásunk szerint Erdélyben az oláh köznép meg sem ért, mert Gyulafehérvárát világeletükben mindig Belgrádnak nevezték a rumunok.

Az is fel fog tűnni egy modern tanultságú historicus előtt, hogy Laurianu Marót helyett Mariotu-t, s Glád helyett

¹ Rumun nyelv. 37. l.

² Laurianu: Istoria romaniloru. Bukarest. 1867. III. Ed. 178. l.

Claudiu-t ir. A rumun történetírók külömb privilegiumokkal is rendelkeznek. Mondhatnók, mindent le szabad írniok, csak aztán római szaga legyen.

De Laurianut feljogosítja Anonymus is ilyenfélék megírására. Ott van Anonymusban igaz, — hogy erdélyi oláhok találkoztak a honfoglaló magyarokkal.

Miért ir Anonymus oláhokról?

Amit Roesler mond bizonyos tendenciáról, ami Anonymust vezette volna: azt semmikép sem lehet megérteni. Nem tudjuk mire gondolt Roesler? Hogy sokat hallomás után, játszi könnyedséggel irt meg, mint azt Hunfalvy fejezi ki, az jobban megfelel ugyan a kutfő jellemének s a kornak is, melyből ered, de ezzel sincs a kérdés megmagyarázva. Látjuk jól az ellenmondást, s Anonymus hitelességének kárára confrontálni is tudjuk a feljegyzést egyebekkel, a nélkül, hogy a Névtelen tévedésének okához a legtávolabbról is férhetnénk, s a rumun írók hivatkozásai elől, (a két magyar kutfőre,) az utat elzárhatnánk.

A mi álláspontunk ez ügyben a következő:

Két módot adunk elő, melyek a feljegyzés okára nézve tájékozhatnak.

S pedig:

Talán úgy jár el Anonymus, mint azt a Niebelungoknál is látjuk¹, hogy t. i. az egyik szerkezet írója a XIII-ik században a maga korának viszonyait képzelni bele az Attila korába s így esik meg, hogy a Krimhild elébe menő Attila seregében oroszok, lengyelek, bessenyő-kunok és oláhok is vannak, kik voltaképen Kun László hadait képezik az Ottokár elleni háboruban. A régibb szerkezet, mely Piligrim passau-i püspök (971—991.) Géza fejedelem kortársa idejéből ered, ugyan így indul meg; ott Attila Géza fejedelem képe után van ábrázolva.

Ilyenformán Anonymus is, kora status-quo-jából indulva ki: Erdély lakosairól irtában a rumunok korát megtoldja; azokat, mint autochton lakosokat helyezi a Királyhágón tülra. E szerint nem a lényeg, de az *időben* tévedne, mint a Niebelungok.

¹ Hunfalvy: A székelyek. Budapest. 1880. 69. és köv. l.

Ilyen lehetőség foroghat fönn; de akkor azt nem értjük, mért jellemzi Anonymus Erdély oláh lakosságát olyannak, a mely helyhez kötött, tartományi rendszerrel, fejedelmekkel bíró népség?

S hogy lehetséges az, hogy ez esetben is a rumunokról, mint oly régi lakosságról ír, melynek kezdeteiről az ő korában már tudomást sem lehet vala venni?

Az a kép, melyet Erdély lakosságáról ad, sem felel meg annak a képnek, melyet a rumunokról a későbbi idők is mutatnak. A pásztorkodás viszonyaiban tünvén fel először a rumunok, e viszonyok nem olyan természetűek, hogy Anonymus idején, ha már számot tevő lakosságát is képezték Erdélynek: azt a benyomást gyakorolhatták volna a nézőre, hogy a vitás értesítést arra lehetne vezetni.

Ebben a jellemzésben már több önkényt s képzelőtehetséget árulna el a Névtelen, de még ekkor sem értenénk, mi volna az a tendencia, mire Roesler hivatkozik.

Ha tehát legjobb esetben is Anonymus korának ethnografiai viszonyait vesszük magyarázatul (III. Béla uralkodó éveit — 1173-1196 — véve): a rumunság erdélyi lakhelyeit régiebbnek kellene tartanunk, mint Hunfalvy tartja, ki III. Endre és IV. Béla leveleit veszi első emlékezéseknek rumunokról.

Ha ismételjük, a Nibelungok eljárását vesszük is hasonlatul, mindenképen ellenmondásba keveredünk. Zsákutczába jutunk, melyből csak egy kijárás van s pedig: hogy a nyelvészeti s egyéb bizonyítékok nem teljesek, vagy nincsenek kellőleg megvitatva, a rumunok állításainak pedig helyes alapja van, legalább annyiban, hogy a rumunság már Anonymus korában régi lakosság.

Mert hogy Anonymus nemlétezőkről irjon, kigondoljon egy népet s Erdélybe helyezze, hol az később csakugyan megjelenik: ez olyan rejtély volna, aminek hiába keresnénk kulcsát.

Ezzel tehát semmire sem megyünk. Hogy azonban Roeslernek és Hunfalvynak mégis igaza van, az iránt semmi kétséget sem formálunk.

A rejtély megfejtését ott találjuk, hogy a Névtelen ismer-

hetett erdélyi oláhokat, s már az, hogy ír róluk azt bizonyítja, hogy ismert is; de azok az erdélyi oláhok *nem voltak rumunok*.

A rumunság ez időtájt még alig tűnhetett fel Erdélyben, s ha fel is tűnt, Anonymus alig tudott róluk valamit. Szlávok azok, a kikről ír; csak szlávokról írhat Anonymus. Ezekből maradt reánk sok erdélyi s magyarországi helynév; szlávok élhettek nagyobb tömegekben Erdélyben a kérdéses időben is s hogy mily régiek voltak ott, nemhogy Anonymus tudhatta volna, még a mai tudományosság is alig tudja.

Ha így áll a dolog, Anonymus értesítése nem mond ellent sem a történeti, sem a nyelvészeti bizonyítékoknak, de a legszebben elhelyezhető azok között.

Semmi kétségünk, hogy ez be is bizonyítható.

A Niebelungokkal való összevetést is csak azért hoztuk föl, hogy az ellenmondásokat élénkebben jellemezzük s a megfejtésnek egyetlen lehetőségét annál inkább előtérbe helyezzük.

Az *oláh* név az, igen, a mi a félreértés okát képezi; s ezt nem úgy értjük, mintha Anonymus alkalmazná e nevet helytelenül, de a mi hitelességét e pontra nézve igazolni fogja: a mai irodalom értette félre a nevet, mert mai közönséges értelmében vette azt s ebből akarta az oláh névhez kötött történeteket magyarázni.

Az oláh név történeti szerepe oly érdekes és széles terjedelmű magyarázatokat tartalmaz egyéb történetekre nézve is, hogy nem fogjuk beérni azzal, hogy a névnek Anonymus-korabeli értelmére szoritkozunk, de a mennyire helyünk megenge di, mindazon történeteket, bár sietve is, áttekintsük, melyek körében e név felmerül.

IV.

A rumun népnek fent adott s csak néhány sorba foglalt történeteinel szándékosan mellőztük azt a rumun történetet, mely Dunántul, a Balkánon folyt le Kunország bukása előtt, arra különösen szükségünk levén most a vlach név értelmezésénél s e névhez kötött történetek összehasonlításánál.

A vlach névvel képzett tartománynevek a régi Byzanczban többször előfordulnak. Thessalia neve a XII—XIII századokban: Nagy-Oláhország — *Μεγάλη Βλαχία*; — ugyanez időtájban Kis-Oláhországot — *Μικρά Βλαχία* — Aetoliában emlegetik a görögök; a latinok Fehér-Oláhországot — *blanche Blaquie* — Moesiában. Az Ibar és a szerb Morava folyók mentén pedig valami Stari Vlah-nak — Ó-Oláhország — van nyoma.¹

Kétséget sem szenved, hogy e tartománynevek alakulására nagy befolyással volt a rumunságnak széles elterjedtsége a régi Byzanczban, mi az ősrómai korig érhet. E nevek divatjának korából, Bun, Bukor, Vladul, Dragul, Négul oláh tulajdonneveket jegyez fel a prizreni oklevél, jöllehet e rumunos nevek szláv nevű községekben is előjönnek.²

Tény, hogy a rumunokat, mióta a feljegyzések foglalkoznak velük, mindig vlachí-nak, *βλάχος*-nak, *blacus*-nak hívják. A rumunok azonban sohasem nevezik magukat oláhoknak, de mindig rumîn vagy rumun-nak, nyelvüket nem oláh, hanem rumun nyelvnek, — *limba rumînesca*.

A két külön elnevezésnek más más oka van.

A rumunt, mint a rum-ot vagy czigányt a görög *ρομαίος*-sal venni egy eredetűnek: a legközelebbeső s a legokszzerűbb. A név azon viszonyból lévén merithető, melyben az oláhság a byzanti hatalomhoz állt.

A másik elnevezés oka sokkal tanulságosabb, de sokkal terjedelmesebb is.

Anna Comnena (1083-1148) a következőkben adja annak értelmét:

„Statim igitur Nicephorum Melissenum caesarem missis legatis dicto citius Aenum patere jussit; nam per litteras iam antea ei mandaverat, ut quam plurimos posset milites conscriberet, non veteranos, quippe quos in praecipuis Occidentis urbibus disposuisset, sed partim tirones colligeret cum ex Bulgariis, tum ex *nomadibus*, quos *Vlachos vulgari lingua vocare solent*.³

¹ Schafarik. Slavische Alterthümer. Leipzig 1843. I. 237.

² Jireček. Gesch. d. Bulg. 218.

³ Anna Comnena: Lib. VIII. 3. Bonni kiadás 395. lap.

Anna Comnena nem beszél ugyan egy bizonyos nyelvet beszélő népről, csak annyit mond, hogy *nomádokat* neveznek közönségesen oláhoknak; de az elnevezést egyebekkel összevetve: oláhok alatt első sorban is rumunokat *lehet* értenünk.

A vlach-nak egy bizonyos életmód jelentésében való alkalmazása nem áll izoláltan Comnenánál; Görögországban jól ismerik azt, anélkül, hogy egyszersmind rumunokra is gondolnának.

Roesler tanulmányaiban egy helyen ez áll:

„*Βλάχος* und Bauer ist in Griechenland gleichbedeutend, Fraas, Klima und Pflanzenwelt p. XVIII. bestätigt durch persönlichen Mittheilung von Haans, der in Euböa die Phrase: „*ὄν εἶναι Βλάχος, εἶναι τζοβάνος*“ — Er ist kein Bauer, er ist ein Hirt — oftmals hörte.“¹

Az euböai görögök eszerint a parasztot v. földművelőt a vlachos névvel különböztetik meg a pásztor vagy öbántól, a kik lehetnek görögök, arnauták, bolgárok és rumunok is.

Hasdeu ezt egy sofismával akarja elütni, ezt mondván:

„De aceia-sî natura este assertiunea lui Fraas . . cumu-ca grecesce *βλάχος* însémna pe tierranu. Tierranii *romani* din Grecia sunt *βλάχοι*, da; înse numai tierranii romani. (!)²

Az efféle magyarázat semmit sem ér. Meglátszik azon, hogy szándékosan magyarázza el Hasdeu s hamis okoskodással akarja élet venni a név értékének, mert vagy restelli azt, vagy fél tőle.

Lássuk az oláh nevet egyebütt is, a hol annak keletére találunk.

Salvert névtárában olvasható³: (a mire épen Hasdeu könyve hivta fel a figyelmünket, s mi készségesen be is számolunk a közvetítő kutforrással, Hasdeuval) — „Vlach ou vlachi en Albanais signifie *pasteurs*.“

E sorozatot Schafarikkal folytatjuk, ki szláv régiségei-

¹ Romänische Stud. 119. I. 2 jegyzet.

² Hasdeu: Istoria Critica a Romaniloru. Bucuresci 1874. I. 39.

³ Essai sur les noms d'hommes de peuples et de lieux. Paris. 1824. II. 107.

ben¹ arrul is megemlékezik, hogy: „In dem Typikos des heiligen Sawa (um 1208) und in den Gesetzbüchern des Stefan Dušan (1349) liest man einigemal: *vlache* = *pastores*.“

Nehogy azt mondhasssa valaki, hogy a forrásokat kiválogatjuk, szóljon Hilferding Szerbia történetének másik ismerője is: „Die slavischen Stämme kamen aus Macedonien in die reichen Umgebungen des Sees von Ochrid und setzten sich hier für immer fest. Die daselbst wohnenden Überreste römischer Kolonisten unterwarfen sich ihnen. Sie trieben, wie dies auch jetzt noch der Fall ist, Viehzucht. Warscheinlich seit dieser Zeit wurde d. Name Vlach, bei ihnen als synonym mit *Hirt* und *Leibeigener* (!) gebraucht. In solchem Sinne war dieser Name im Gesetzbuch Duschan's und in den Urkunden der serbischen Könige gebraucht, wo er warscheinlich schon nicht mehr eine besondere, von den Slaven unterworfenen Nation, sondern einen *aus solcher Unterwerfung hervorgegangenen Stand* bezeichnet. Noch im 16. Jahrhundert war es dem „Serben“ verboten, bei den „Vlachen“ zu heirathen; die *Vlachen* bilden im Gesetzbuche Duschan's mit den *Arbonassen* (Albanesen) eine andere, fremde und damals den Serben unterworfenen Nationalität.“²

Jireček írja bolgár történeteiben: „Jetzt bedeutet Wlach in Donau-Bulgarien und in Serbien einen Dako-Rumunen, in Thrakien und Makedonien einen Makedo-Rumunen, in Kroatien einen *griechisch nicht unirtén Christen*, in Bosnien einen *christlichen Slaven*.“

Végül egy hazai író magyarázatát csatoljuk a fentebbiekhez, a Lehoczkyét, ki Stamatografiájában ennyit mond az oláh névről: — „Valachi, blachi (slav. ulehu) id est *vagabundi*.“³

* * *

Az idézetekből kiviláglik, hogy a rumunokat életmódjuk folytán nevezik a középkorban oláhoknak. A név alkalmazásában a rumun nép cultur-történetének egy darabja van letéve.

¹ Schafarik: Slav. Alterth. I. 377.

² Hilferding: Geschichte der Serben und Bulgaren. Bautzen 1864. II. 6.

³ Stamatogr. Posonii 1798. II. 422.

Mert mik voltak a rumunok a Balkánon? pásztorkodó vándornép. Mint ilyenek vándoroltak a Dalmát-partokra, az istriai tengermellékre, így áradtak szét Kunországban, így nomadizáltak Lembergen túl, a hol Miklosich a kis-orsz nyelvben találja nyomukat.¹

Ilyen nomád élet magyarázza meg a rumun nyelv szegénységét a műveltségi szavakban, — azt a körülményt, hogy a magasabb társadalmi élet fogalmainak kifejezésére kevés szóval rendelkezvén, a merre csak népekkel érintkezett — a görögségtől kezdve fel a magyarságig — mindenütt bőven kölcsönzött ilyeneket.

Elképzelhetjük e hogy a Traján gyarmatosainak nyelve annyira elszegényedjék, hogy abban efféle szavak találjanak helyet, melyet *ki kell tölteniök*?

Szlávok: Bogata (gazdag), targu (vásár), slava (dicsőség), porunca (parancs), pričina (ok), čas (óra), vreme (idő, nap), vrač (orvos), bola, bolnavia (betegség), taina (titok), sluga (szolga), duh (lélek), sfntu (szent), ispita, napast (kisértés), rod (nemzetiség), narod (nemzet), nadežde (remény), činste (tisztelet), zlot (arany), oglinde (tükör), služba (szolgálat), naravu (szokás), tovaraš (társ), dumbrava (erdő), scump (olcsó), vrat (ajtó), sticla (üveg), virsta (kor, növekvés), pešt (tűzhely), župune (úr), vek (kor), in veči (örökké), gata (kész), draga (kedves), vesel (vig), plug (eke), plugar (szántóvető), slabu (gyenge), sila (erő), siluitor (hódító).

Görögök: Beserica (egyház), dascal (tanító), dracu (ördög), drumu (ut), lipsa (hiány), ikoana (kép), livada (rét), pedepsa (büntetés), meru (alma), ermu (puszta, kietlen), martoru (tanu), caramida (égetett téglá).

Magyarok: Nému (nem, nemzetség), aldui, aldasiu (áldás), fagadasiu (fogadás), surzuita (szerzés), birau (bíró), biru (bér), kezesiu (kezes), oca, uca (ok), orasiu (város), orasianu (polgár), feredeu (fürdő), hiklenia (hitlen), valciegu (váltság), hasna (haszon), keskeneu (keszkenő), mestesiugu (mesterség), uricasiu (örökös), bulciu (bucsu) gandu (gondolat, eszme), haleu (háló),

¹ Miklosich : Über die Wanderungen der Rumunen. Wien 1879. 2. 1.

hotar (határ), holda (hold, szántó föld), ileu (üllő), valmasiu (valomás), gazdaku (gazdag), vama (vám), chipu (kép), chipzui (képzélni), ravasiu (rovás), ravasiu de drumu (uti rovás, utlevél), sáma (szám), dare de sáma (szám-adás), catana (katona), fagadau (fogadó), lacui, lacasiu (lakni, lakás), mintui (menteni), mintuitor (mentő, magváltó), vileag (világ, nyilvánosság), siru (sor), urlui (örlení), uiag (üveg), fel, felu (-féle), giulusiu (gyűlés), alénu (ellen, ellenség), bintatuire (büntetni), ultuire (oltani), ingaduire (engedni).

S ha e szegénységnek másképen tudnók is okát adni, visszamarad az a kérdés, hogy egy kifejlődött nyelv, — mint a dáciai gyarmatosoké volt — képes e gyermekkorába úgy visszasaesni, hogy igen közönséges *képzőket* kölcsönözzön, hogy számrendszerét újra alkossa meg, hogy egy alapszámnevet a büszke centumot (pedig állítólag a régi oláh hadak is centuriákra voltak osztva), az ujabban „lenézett“ szláv *sutával* helyettesitse?¹

Bármit mondjanak is a rumunok, bárhogy képzeljék is ők a történetet: az, hogy a rumun-faj mint pásztorkodó nomád nép, szegényesen kezdte meg pályafutását, még pedig a moesia, thessaliai, epirusi livádiákon: minden számbavehető körülmény igazolja.

* * *

A vlachok és bolgárok közt földszégi viszonyaiknál fogva korán élénk kölcsönösség fejlett ki a görög krónikák sűrű emlékezései szerint. Mint szerte ülő lakosságot a bolgár földön, Vazul görög császár az ochridai érsekség alá helyezi 1020-ban. Vazul ugyanis meghódítván Bolgárországot, annak egyházát rendezi s a bolgár patriarcha helyére érseket rendel Ochridába.

¹ A rumun *lumea* (világ) és *lumina* (világosság) sem „classicismus“ ánr. A latin *mundus*sal, *orbis terrarum*mal fejezi ki a világot, *lux*-sal, *lumine*vel a világosságot; így az olasz meg a többi román nyelvek. Csak a rumun tesz kivételt, mely mint a szlávok (s a magyarok) a *svet* és *svetlost* fogalmát, egy szemléletből meríti. Az észjárás e találkozása a rumun nép világnéztének primitív voltára mutat, midőn a balkáni szlávok hatása alá jutott.

Ahoz, hogy a daco-rumun nyelvet legutóbbi időkig a bolgár-czirill írással, az ugynevezett patkókkal (cu patkove) irták s hogy a rumunok egyházi nyelve a bolgár-szláv lön : e helyzet adja az első magyarázatot.

A vlach név Péter és Asên felkelése folytán (1186) II. Angelos Izsák idejében nyer először világtörténeti jelentőséget. II. Izsák a magyar király III. Béla leányát Margitot vevén nőül : a menyegzői költséget kivetett adó alakjában akarta behajtani. Az adószedők a bolgár földet is nagy zaklatva járták meg, úgyhogy az elégedetlenség a byzanti gazdálkodás iránt nőttön nőtt és gyorsan terjedt, míg csakhamar a Peter és Asên-féle felkelésben tört ki.

A felkelés lefolyásának részletei nem tartozván ide, egyszerűen arra térünk, hogy Bolgárország elszakadt Byzancztól s az Asênidák, különösen II. Johannes Asên (1218-1241) alatt másodvirágzása korát teljes díszében érte el.

Az új Bolgárország központja Trnovo, színhelye lön a legmozgalmasabb életnek. Még ma is nyoma van a fényes czári fellegvárnak, melyet a trnovai bolgárok Carjuvic-nak, törökök hissárnak neveznek.

Különös, hogy a görög író Niceforos Choniatos βλάχος névvel emlegeti Péter s Asênt.¹ Pedig a két testvér bojár családból születik Trnovóban, mint a régi bolgár czárok ivadékai. A magyar királyhoz 1204-ben írott pápai levél így adja azt elő :²

„Praevalentibus Grecis Bulgari perdidierunt regiam dignitatem, quinimo compulsi sunt gravi sub jugo Constantinopolitano servire, donec novissime duo fratres Petrus videlicet et Johannitus, de priorum regum prosapia descendentes, terram patrum suorum non tam occupare, quam recuperare coeperunt.“

A rumunok a görög βλάχος-on kapva : sürgösen lefoglalják maguknak az asêni történeteket s azokról mint rumun történetekről nem gyöznek eleget írni. Épen úgy vannak ezzel is, mint a trajáni történettel.

¹ Niceforos Choniatos iratai : De rebus gestis imper. Constantinopolitano-rum. (1118-1203.) Főforrás az asêni forradalom történeteire.

² Jirecek : Gesch. d. Bulg. 225. Theiner Mon. Slav. mer. I. Nr. LVII.

Az Asênidák rómaiságának dicséretében Laurianu jár jó példával elől, ilyeneket írva arról:

„*Romanii* batu pre Isaciu Angelu. (A románok megverik Angelus Izsákot.) Johannitiu, Michaelu IV. — mindkettő —: imperatoriulu *Romaniloru* și allu *Bulgariloru*. Unirea *Romaniloru* și a *Bulgariloru* cu biserica Romei nu tînu multu. (A románok és bolgárok egyesülése a római egyházban nem tart soká.)“

Mindenütt első sorban: „*románok*.“

Hogy a rumun. írók a régi oláhság viszonyáról a bolgárokhoz miket nem gondolnak ki? Balcescu Miklósból is idézem, a mit az Asêni-Bolgárországról mond:

„Pe la anul 865, Bulgarii, poporu finnêzu, prin Români d'in Dacia noua priimescu religia crestina și înfratiti impreuna, întemeiara unu statu puternicu, allegându' și regi dintre romani. Pe la începutul secolului alu XI^{le}, acestu regatu, cădiend în turburari civile, se subjuga de Vasilie II^{le} imperatul Orientelui și remâne sub puterea Grecilor pêne la alu XII^{le} secolu, când elu reinvie mai puternicu sub frații români, Petru, Asanu și Joanu și dupe o existenta glorioasa de duoi secolu, cade la 1392 sub Turci.“¹

Balcescu szerint a finn bolgárok 865 körül az új dáciai románoktól vették a keresztséget.² Hatalmas államot alapítva társulván velük, királyokat is választottak a románok közül. . . . Függetlenségüket visszanyerendő, három román testvér vezérlete alatt felkeltek, a kik dicsőségben uralkodnak aztán az országon.

Az az asêni Bolgárország pedig igazi szláv, bolgár-szláv állam volt.

Az új bolgár czár görögösen „carsvto mi“ (ἡ βασιλεια μου)

¹ Balcescu : Istoria Romanilor sub Michaiu Voda Vitezul. Bucur. 1878. (Odobescu kiad.) 7 l.

² A bolgárokat a thessalonikai szláv testvérek Cyrill és Method, Boris fejedelem korában (852-888) térítették a kereszténységre. Az új-dáciai rumunok, miután ilyenek sohasem voltak: nem téríthették meg a bolgárokat. Cyrilltől való az első szláv egyházi könyvek s a szláv írás; ezekkel nemcsak a görög hitű szlávok, de a rumunok is éltek, sokhelyütt még a múlt században is. Különös eltelésben állanak mindezek a Balcescu tudományával.

nevezte személyét. Czime: *V Christa Boga blagouêrnyj ear i samo-dърžec usem Bъlgarom i Grъkom*; — *ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεύς καὶ αυτοκράτωρ*. — Egyéb megtisztelő jelzői: blagočystivyj, blagorodnyj, christoljubivyj, prêkrasnyj, samodržavnyj a byzanti udvar stýljában.

A czárné megtisztelő czime: blagočystiva czaricza.

Az elsőszülött czárfi: porfyrorodnyj; — *(πυρρορογέννητος)*.

A czári trón: stol és prêstol; a bihor köntös: bagrênica.

A nemesség: a *bojár*-ság, — bolêrin, boljarin, boljar.

A nemzeti egyház: *Sventa i božystvena crъkov carstva bъlgar-skago*. Hatósági kerület: oblast. Az országgyűlés: szbor.

Az adózás egy neme: desentъk; a hidvámok: mostnina-k az Asêni-Bolgárországban. E nevek és czimek, mint az állam nyelve: bolgárok.

Nem tudjuk felfogni, mit értenek a rumunok *hatás* alatt s mi jogosítja fel Balcescut, hogy a rumunokat a bolgárokkal szemben oly magasan kiemelje? A bolgárságra gyakorolt rumun hatásokat senki sem ismeri, de annál több bolgár hatást látunk évenyesülni a rumunság minden viszonyában. A rumun nyelv slavismusai, a szláv nyelv hosszú kelete a rumun egyházakban, a cyrill-írás, melyen az első rumun okleveleket írták a fejedelemségekben, a kereszténység fogalmainak szláv nevei: Balcescuval homlokegyenest, mind szláv eredetűnek mutatja a rumunság első művelődését.

Honnan veszi Balcescu adatait?

Az Asenidák oláh nevén kívül: sehonnan, hanem kigondolja mindazt, a mit „történet“ ranggal ruház föl.

De oláhok a történelmi tanuságok szerint, csakugyan nagy számmal voltak bolgár földön, s ennek néhány latin oklevél czári czimében is van nyoma. Jireček említi,¹ hogy e czim: „imperator Bulgarorum et Blachorum“ Kalojannak a pápához intézett néhány latin levelében (1202-1204) fordul elő.

A rumun írók ilyen tények láttára is, kényelmesen tapossák a megszokott utat, ismét a vlach névre alapítva állításait. Mi, kik a vlach névre nézve már fent kifejeztük gya-

¹ Jireček. Gesch. d. Bulg. 382.

nunkat, nem elégszünk meg annak mai közönséges értelmével s okát keressük annak, hogy a byzantiak a bolgár Azenidákat is oláhoknak nevezik.

Emlékezzünk vissza Comnena szavaira: — (*καὶ ὁπόσοι τὸν νομάδα βίον εἶλοντο Βλάχους τούτους ἢ κοινῇ καλεῖν οἷδε διήλεκτος.*) Ismételjük, nem mondja Comnena, hogy a vlachok rumunok; csak annyit, hogy a lakosság egy részét, mely nomád életet él, életmódjáért nevezik oláhnak.¹

Ha tehát az oláh név nincs fajhoz, nemzetiséghez kötve, amint Albániában albán, Görögországban görög, Ó-Szerbiában arnót is lehet, ha a nevezett életmódot folytatja: így mehetett át e név a byzanti századokban Bolgárország szlávjaira, a kik a rumunokkal közös életmódot folytatnak vala. Ugy tetszik nekünk, mintha Niceforos Choniates Bolgárország felkelőit meg akarná különböztetni azoktól a bolgároktól, kik a Volga mellől jövéen, alapítják a bolgár statust s kétségtelenül, soká egymaguk képezik a *nemesek*, — *bojárok* — az *iparosok*, *kereskedők*, *tisztviselők*, egyáltalán a *felső osztályokat*.

Tudnunk kell, hogy az asênida felkelést másfél százados byzanti szolgáltság előzte meg. II. Vazul már 1186-ban hódította meg Bolgárországot, melynek nemessége okvetlenül elhanyagoltik, az ugor-török, (mordva-čuvas),² vagyis a tulajdonképeni *bolgárság* a meghódított szlávtságban teljesen elzüllik. Még a nagy Simon czárnak (893-927) *Alogo Botur* nevű vezére volt.

¹ C. Jirecsek a bolgár történetek jeles írója észrevette, hogy a görögök vlachjai nem mindig rumunok s úgy hiszi, hogy tévedésből hívják a szlávokat is e néven. Es ist kein Zweifel, — nyomond Jir. — dass man unter Wlachen, welche meist in *slavisch benannten Dörfern* wohnten (Suschtschani, Dobrodoljani, Goritschevci u. s. w.), damals oft auch slavische Hirten verstand, aber zum grössten Theil waren es wirkliche (kérdés!) Rumunen. Gesch. d. Bulg. 218.

² A régi bolgárok nyelvét illetőleg, megállapodás még nem jött létre. Az, hogy a honfoglaló bolgárok főrése ural-altai volt: bizonyos a legrégebbsz. személy- és hivatal nevek után. Pontosan azonban nincs meghatározva a nyelv, melyet Asparuk népe beszélt. „Az izmaeliták és Bessarábia“ cz. értekezésben a „hurta“ (beszéd) szót vettem össze a mordva „korta“-nal (beszélni). Azóta volt szerencsém más mordvaságot és némi csuvasságot találni a bolgárban; ezek alapján a volgai bolgárokat ugor-török népeknek tarthatom. Erről részletesebben a „bolgár-rumun tanulmányokban“ lesz szó.

Most azonban az Asên-téle felkelés kora, már csak szláv bolgárokat ismer, de a byzantiak emlékezhetnek még a viszonyok ilyen átmenetére. A bolgár név ingadozó jelentése könnyen rávihette a görögöket, hogy az oláh nevet, mely a régi bolgár uralom idején is jelenthetett szlávokat: átvigyék azok vezéreire, Péter és Asênre is, kik bár bojár családból származnak, s a pápa levele szerint Simon dynastiájából valók: nyelvük s szokásaikra nézve, egyéb bolgároktól nem különböznek.

Bármennyire támogassák is e feltevést az ismert körülmények: feltevés marad az, s a szemlélő tetszésére marad bízva: vajjon az „oláh“-Bolgárország vezérlő elemeit Roeslerrel „rumunnak“ vagy velünk bolgár-szlávnak nézze-e?

Szóljanak tehát a középkor azon írói, kik a byzantinusokon kívül is foglalkoztak a bolgárokkal; lássuk eligazíthatnak e bennünket a kérdés nyitjához?

Rubriquis vagy Ruisbroek Vilmos minorita barát, kit szent Lajos francia király a tatár nagy-khánhoz küldte s 1253-ban a Neszteren tuli Kunországban, a baškirok közt s a volgai Bolgárországban fordult meg: ezeket a szerfelett nevezetes dolgokat írja a Volga népeiről: ¹

„Aiant cheminé environ douze journées depuis le fleuve Etilia, nous trouvâmes une autre grande Rivière, nommé Jagag (Jajk) qui vient du Septentrion & du Pais de Pascatir & s'embouche en cétte Mer. La language de ceux de Pascatir (báškir) & des Hongrois est le même; ils sont tous pastres, sans aucunes villes, ni bourgades: du côté d'Occident ils touchent à la grande Bulgarie. Depuis ce Pais-là vers l'Orient, en ce côté Septentrional, on ne trouve plus aucune Ville. De sorte que la petite Bulgarie est le dernier Pais où il y en ait. C'est de ce Pais de Pascatir que sortirent autrefois les Huns, qui depuis furent appellez Hongrois & cela est proprement la grande Bulgarie. . . . A eux s'opposèrent les *Blaches, Bulgares & Vandales*; ²

¹ Pierre Bergeron: Voyages en Asie. — Voyage de Guillaume de Rubriquis en Tartarie. Hága 1735. XXIII. 47.

² Rubriquis vandáljai alatt szlávokat (vendeket) kell értenünk. A mecklenburgi hercegek, dán, svéd, lengyel, királyok is régibb okleveleiben magukat van-

car ces Bulgares sortirent aussi de la grande Bulgarie: de même que ceux qui sont au delà du Danube près de Constantinople, & Pascatir, qu'on appelle *Ilac*, qui est le même que *Blac*."

A mult század végén jeleskedő írók Engel, Schlözer, Thunmann: észrevették Rubriquis emlékezését az ilákok vagy blákokról, de koruk ismereteinek állásán nem tudtak azzal a dolog érdeme szerint bánni; azóta pedig Rubriquis oláh-jaival nem foglalkozott senki.

Schlözer „északi történeteiben“ olvassuk: „Auch die walachische Geschichte stehet so, wie die Ungarische, mit der Nordischen in enger Verbindung: sie giebt dieser Licht und Aufklärung bei vielen wichtigen und dunklen Fragen, und erhält von ihr ein gleiches wechselsweise zurück.

Die Walachei begreift in weiterer Bedeutung auch die Moldau, von der sie durch grosse Gebirge und den Fluss Seret geschieden wird. Beide werden von einerlei Volke bewohnt, das eine Sprache, nämlich die Walachische redet. Diese Sprache gehet von allen übrigen Europäischen wesentlich ab: sie hat sehr viel lateinische Wörter, die man noch von den alten römischen Kolonien ableitet, welche Kaiser Trajan hieher geschickt hat, und weswegen die Walachen auch sich selbst Rumunius nennen; allein die bei weitem grössere Hälfte ihrer Wörter, nebst der ganzen Grammatik, *ist aus einer zur Zeit noch unbekanntcn Sprache, die aber vermutlich die alte Bulgarische ist.*

Den Namen *Walach* hat man bisher durchgängig aus dem Slavonischen erklärt, worinnen *Wlach* einen Italiener oder Wälschen bedeutet. Allein warum denkt man nicht lieber an die alten Wlachen, die zu Ausgang des 5-ten Jahrhunderts zugleich *mit den Bulgaren* ins Land kamen, nach Nestors Aussage die Slaven von der Donau verdrengten, und noch in einer

dalok (vendek) fejedelmének hivatják; e vendek a már eltűnt elbei szlávok = obotridák. Schafarik írja: Slav. Alterth. I. 420—421: Wacerad (1102) a Wandali név mellé magyarázatul függesztette: zlovenin. Csaplovics János (Tudom. Gyűjt. 1828. V. 3—56) a magyarországi vendus tótokról értekezve, középkori vandalus nevükre hivatkozik.

Rubriquis e szerint kora nomenclaturájából vette a vandel nevet.

Menge späterer Denkmäler als ein eigenes ausländisches und berühmtes Volk vorkommen?¹

Hogy Schlözer így irt 1771-ben könnyen megfogható, Schlözer a bolgár s a rumun nyelveket kelleleg nem ismerte. Vélekedésében semmi tanulságot nem találunk s szavait is csak azért ismétljük, hogy bemutassuk e kérdés körüli törekvéseit.

Rubriquis szavai érdekesen s meggyőzően igazolják azt a feltevésünket, hogy az oláh, vlach — itt ilák — név moesia Bolgárországban az aséni felkelés előtt értelmében bővebb volt.

Az oláh névnek synonym értelemben való vétele bolgárral, nem áll izoláltan Rubriquisnál. Rogerius Baco (1214—1292.) a volgai Bolgárországot: „la grande Blacie“ — névvel említi. Thunmannál látom² Baco e szavait:

„Et près de la terre nommée Paskatur (Báskirország) sont les *Blaciens*, ainsi nommés de la grande *Blacie*.“

Vámbery Armin úr szivességéből tudom, hogy Henry Jule: „Cathay and the way thither“ (London 1866. I—II.) cz. művében a Volgai-Bolgárországot alkalmasint Baco után: Nagy-Oláhországgal — „*Greath Walachia*“ — veszi egynek.

Hogy e nevezetes név mennyire ingadozó volt, kitetszik abból is, hogy az ozmánok, elfoglalva a keleti császárságot: „*iflah*“ (oláh) név alatt nemcsak rumun, hanem bolgár *rájá'hat* is értettek.³

Ennél sokkal meglepőbb az, hogy Abulghazi turkistani író a XVII-ik században, a volgai bolgárokat *olak*- v. *ulah*-oknak nevezi mongol történeteiben: ⁴

„Le jeune Quiptschâq fut élevé auprès de la personne d' Oghuz-Khan. A l' époque où il atteignit sa majorité, les

¹ Schlözer: Nordische Geschichte. Halle 1771. 151-153.

² Thunmann: Untersuchungen über die Geschichte der östl. europ. Völker. Leipzig 1774. I. 349.

³ Unter dem türkischen Joche ist der Name Vlach von den rumänischen, den Slaven unterworfenen Einwohnern auf die Slaven übergegangen, nachdem sie von den Türken unterjocht worden waren, und wird von ihnen mit „Raja“ synonym gebraucht. Hilferding: Gesch. d. Serb. u. Bulg. II. 6.

⁴ Histoire des Mogols et des Tartares. Par Aboul-Ghazi Behadur-Khan. St.-Petersbourg. 1874. 19 l.

Ourous, *les Auláq*, les Madjár et les Bachquord n'étaient pas encore soumis.“

Hogy az urusz, madjár és baškirokkal együtt nevezett oláh nép, a volgai bolgár: szükségtelen vitatni.

Az idézett irókkal nem meritettük ki tanuságainkat.

Az orosz Nestor (1056-1116) krónikáinak két helye, melyekre Schlözer is utal: részben még több felvilágosítást nyújt, részben pedig maga is megvilágosítást nyer, ha Rubriquissal, Bacoval és Abulghazival összevetjük.

Nestornál olvassuk:

„(8-ik fejezet.) Славѣнскоу же язѣкоу, іакоже рекохомъ, живущю на Дунаи, придоша отъ Скоуѣъ, рекше отъ Козарѣ, рекомни Болгаре, и сѣдоша по Дунаіевѣ, и насильници Словѣномъ бѣша. а по семъ придоша Оугре Бѣли и наслѣдиша землю словенскоу.“

Vagyis: Skythaországból jöven a bolgárok a dunai szlávokat hatalmuk alá vetették.

Előbb, Nestor 3-ik fejezete, ezt mondja:

„По мнѡзѣхъ же врѣменсхъ слѣли соуть Словѣне по Дунаіевѣ, кѣде іестъ нѣнѣ оугорска земля и болгарьска... Влахом бо нашѣдшемъ на Словѣнтѣ на доунайскѣя, и сѣдшемъ въ нихъ и насильющемъ имъ.“¹

Itt már a wlachok jönnek mint hódítók s foglalják el a dunai szlávok földeit.

Schafarik annak a nézetnek hódol, hogy Nestor vlachjai gall vagy kelta népek:

Nach Erforschung der Quellen, deren Nestor seine Nachrichten entnahm, bleibt noch die Ausfindigmachung des von Nestor Wlachen genannten Volkes übrig. Die Ansicht, dass die Wlachen je die Slawen aus den Donauländern vertrieben hätten, widerspricht sogar der Geschichte, die in so später Zeit genugsam aufgeheilt ist und klar nachweist, dass die Slawen unmöglich von einem so schwachen Völkchen, wie die Walachen aus den Donauländern mit Gewalt vertrieben sein könnten. Das uralte Wort Wlach ist ursprünglich weiter nichts,

¹ Chronica Nestoris. Text. russ.-slav. Edidit Miklosich. Vindob. 1860.

als der den Deutschen bekannte Volksname Welsch, der einen Name von gallischer oder keltischer Abkunft bedeutet.¹

Schlözer 1802-ben, jóval az „Északi történetek“ megjelenése után, maga is hajlik e felfogáshoz „HECTOPIB“-ában (Göttinga 1802—1805., I. 82.) Dlugosz szavaira: „Longobardis Slavos ex Pannonia pellentibus“ — gondolva.

Nyilvánvaló, hogy a két idézett hely ugyanazon történeti feljegyzés (a bolgár honfoglalás) két külön szerkezete.

Ismerünk görög szöveget (Leo Grammat. Bonn. 233—234.) hol a magyarok egy történet leírásánál majd mint *hun*-ok, majd mint *ungur*-ok, majd mind *turk*-ok fordulnak elő. Nem közeleső-e azt kérdenünk: Nesztor vlachjai nem-e azok az ilákok vagy blakok, a kiknek rajait ismerte Rubriquis és Baco a Volga mentén? A vlach nevet pedig (bolgár jelentéssel) nem-e az európai közsokásból vette, a feljegyzés szerzője vagy leírója?

Aki Roesler könyvét figyelmesen olvasta, észrevehette, hogy ő a vlachokban következetesen mindig rumunokat lát. Így fogja föl az asêni felkelés eseményeit is, hol a főszerepet a rumunoknak (vlachoknak) ítéli. Roesler, mint az egész újabb irodalom, nem ismeri az oláhság fogalmának terjedelmességét; így történik, hogy az oláh történetekben egyik félreértés a másikat éri, nemcsak a rumun irodalomban, hanem azon kívül is.

Már eddig több jelentésben mutattam be az oláh nevet s pedig: mint pásztort, nomádot, parasztot, jobbágyot, keresztény szlávot, bolgárt, volgai-tatárt és rumunt.

Nagyon természetes ennélfogva, hogy így nem elég a byzantiak lépten-nyomon emlegetett *βλαχός*-át egyszerűen leírni; ki kell tudni minden egyes alkalommal, hogy a sokféle oláhok közül miféle oláht ért egyik másik író.

Fényesen igazolja ezt a byzanti Pachymeres.

E sorok írása közben nem férhetek Pachymereshez, be kell érnem ez alkalommal azzal, amit belőle Roesler felhasznál. (Pachym. II. 106.)

„Im genannten Jahre (1284) trug sich der Tatarenchan

¹ Schafarik: Slav. Alterth. Lpzg. 1848. I. 235—236.

Nogaj mit einem Verheerungszuge gegen den griechischen Kaiser Andronicus Paleologus, dessen Trägheit ihn dreist machte. Er brach in Bulgarien ein, dessen Fürst Georg Tertes sich ihm unterwarf. Da ergriff den Kaiser die Furcht, die grosse Zahl der in Thracien in der Nähe der Hauptstadt wohnenden Walachen würde sich wegen Aenlichkeit der Sitten und Lebensweise, und wie man *fälschlich* annahm, auch des *Ursprungs* zu den *Tataren* schlagen und die Gefahr einer feindlichen Invasion erhöhen. Er beschloss darum die Walachen zwischen Constantinopel und Byzia (Viza) aus Europa nach Asien zu verpflanzen.“

Ime Pachymeres oláhokat ismer, kik életmódjuk, szokásaikra nézve a Nester mellől jövő tatárokhoz hasonlitanak s eredetükre is rokonok azokkal, úgyhogy éppen veszélyt lát a byzanti udvar a tatárok becsapása idején.

Roesler a maga álláspontján Pachymeres leírását hibásnak találhatja, de már azok után, amiket Rubriquis és Abulgainál láttunk, semmi okunk sincsen Roesler nézetét aláírni.

Nagyon különös volna, ha egy Byzanczban tanyázó román népet, mely magát az uralkodó roméos-ok nevéen hívja s nyelve latinossága oly könnyen felismerhető: oly kevésbé ismerjenek, hogy a félszigeten idegenszerű tatársággal vessenek össze. Az is különös, hogy ezek Konstantinápoly s Viza közt oly igen félelmesek a görögök szemében; hisz a rumunok szerte tanyáztak a félszigeten, a Dunától Albániáig. A mai kutzo-oláhok földrajzi elterjedtsége is ellentmond Roesler vélekedésének. De Pachymerest a fenntebbiek után alig kell bővebben magyarázgatni.

Ha egy tekintetet vetünk Bolgárország XIII-ik századbeli viszonyaira, látni fogjuk, hogy Pachymeres szemében hogyan tűnhetett föl egy tatáros nép Konstantinápoly alatt, mely rokonságánál fogva a tatárokhoz (mint a kunok Magyarországon IV-ik Béla alatt) félelmes is lehetett a Paleologok házára.

Nogaj khán beütésekor Bolgárország *hun* felsőség alatt áll. A Terteridák dynastiájának megalapítója Terterj György (1280—1292) Johannes Asên örököse.

Tertes ellenében Ivaljo küzd, mint trónkövetelő, főhad-

vezére *Kásim-bég* által támogatva. A bolgár nép azonban Tertheshez áll, ki 1280-ban koronáztatik bolgár-czárrá.

A politikai bolgár nemzet fogalmában mint a szláv, ugy feloszlott a kun nép-elem is; így történik, hogy a Terteridák nem kun, hanem bolgár-czárók.

Ismeretes történeti esemény, hogy a kunok dunántúli Kunországból nemcsak Magyarországba menekültek a mongolok elől, hanem nagy számban Bolgárországba is, s ez időtájt ott terjedelmes telepeiknek kellett lenni.¹ Életmódjukra nézve pedig bizonyosan *oláhok* vagyis *nomádok* voltak, nyelvük a török nyelvcsaládba tartozó, mint a (krimi) nógai tatároké a kiket Nogaj khán vezetett át a Dunán.

Ha tehát Rubriquis nevezhet törökfajú népet oláhoknak, nevezhet Pachymeres is, ebben nincs semmi különös s érthetetlen.

Pachymeres oláhjai akár tatárok, akár kunok, de rumunok semmi esetre sem.

Nem hagyhatjuk említés nélkül Pethő Gergely magyar krónikáját sem, hol egy hely arról tanuskodik, hogy a bolgár és oláh nevek egyenértéke közönséges és általános volt a mai tudományosságot megelőzőt korban, midőn a világ, (a népek s nyelvek rokonságai nem lévén még felismervc,) csak általános jelek után indult. — Még a nagytudományú Schlözer sem tudta, mi különbség van bolgár és oláh közt?

Pethő Gergely ezt írja:

„(Anno Chr. 1198.) András herczeg Dalmáciában uralkodván ... sok helyeken győzedelmes, sok helyeket megveszen,

¹ Jir. Gesch. d. Bulg. 379. „Merkwürdig ist der Einfluss, den in XIII. Jahrhundert die Kumanen ein türkisches Volk, sowohl auf die Ungarn, als auf die Bulgaren nahmen. Als sie von den Tataren aus den Ebenen der Moldau und der Walachei vertrieben wurden, wanderte ein Theil nach Ungarn . . . der andere Theil siedelte sich in Bulgarien an. Der kumanische Adel gewann dort durch Familienbande mit den mächtigsten Boljarengeschlechtern solch' eine Macht, dass der kumanische Adelige Georg Terterij sogar den Thron besteigen und eine Dynastie gründen konnte. Sein Bruder Eltimir herrschte am Balkan als ein halb unabhängiger Dynast. . . In Makedonien steht noch jetzt eine Stadt Kumanovo, ein Dorf Kumani-te bei Trevna im Balkan; den Eigennamen Kuman treffen wir noch heute unter dem Volk in Bulgarien.“

sok jószágokat nyer Chulmiában és Ráczországban s így pompásan Zádor várossába megyen be. — Maga Imre király a *bolgárokat* avagy *oláhokat* zabolázza meg.¹

Mindezekből azt olvassuk ki, hogy ha a byzantiak az Asénida-dynastiát oláhnak hívják: ez azon változásokból folyt, miknek az eredetileg szűkebb értelmű „bolgár“ s az életmódot jelentő „oláh“ név, egymással szemben s egymás mellett kitéve volt.

V.

A mi a rumun-oláhoknak néprajzi viszonyait illeti a Dunántúl — egyebekről szó sem lehet ott: — a valóságnak legjobban megfelelőleg igyekeztük bemutatni.

Láttuk ott a rumunnak a bolgártól függő helyzetét, láttuk a bolgár műveltségi tulsulyt, láttuk a bolgár nemzeti egyházba tért szerte lakó oláhokat, egyszóval láttuk azokat a viszonyokat, melyek közt a rumunság a történelemben föllépett.

Térjünk most vissza a dunántúli eseményekre, a melyek Jász-Kúnországok bukása után folytak le a rumunok mai lakhelyein.

A böszörmény uradalmaknak a Bassarabákra való átszármasztásával igazoltuk, hogy az ural-altáji törzsek és az oláhok uralma közt határvonalat huznunk nem lehet. Észrevétlenül, lassú beolvasztás után kellett kiegyenlődni a fajkülömbségnek, mely majd a rumun lakosok javára üt ki.

Ilyen átmenetet kell keresnünk a kunok és jászok, meg az új megszállók között is. A kúnokra nézve „izmaelitáinknál“ említettük, hogy még a múlt században is ismeretes volt egy moldvai tisztség: a „kun kapitányság“; a jászok lassu feloszlásának emléke pedig „Jászvásár“ fönmaradásában van meg, melyet soká Jaski-targnak neveztek az oláhok.

A moldva-oláhországi népeknek egy homogen néppé való alakulására heterogen elemekből immár három bizonyi-

¹ Pethő Gergely: Magyar Krónika. Kassa 1738. I. 157.

tékunk van. S ha a moldva-oláhországi, meg az erdélyi rumun dolgokat közelebbről vizsgáljuk, bőven kínálkoznak erre újabb s újabb, igen nyomós bizonyítékok.

Vegyük ezeket egyenként.

Előbb azonban lássuk Románia és Erdély ethnografiai képét.

Az egyesült Moldva-Oláhországnak lakossága ma túlnyomó részben a rumun, Erdélyben pedig a magyarok, székelyek és szászokon, meg egy kevés örménységen kívül: csak rumunokat ismerünk. Számuk Picot szerint: ¹

Romániában	4.300,000,
Bessarábiában	600,000,
Erdélyben	1.250,000,
Bukovinában	215,000,
Magyarországon	1.460,000,
Bulgária és Dobrudzsában . .	200,000,
Makedoniában	500,000,
Istriában	<u>5,000,</u>
Összesen	8.530,000.

Hogy e számok mennyire hitelesek? az nem tartozik reánk; lássuk a következőkben, hogy a rumunságnak ez a compact néprajzi összefüggése meddig nyulik fel?

Mint IV. Béla 1247-iki leveléből tudjuk, a magyar király hatalma alá került Cumániában oláhok tünedeznek fel kenézek alatt. Lytira vagy Lithen és Szeneszlausz oláh kenézeket névszerint ismerjük. A tartomány pedig soká Ungro-Vlachia nevet viselt, még a királyságtól való elszakadás után is. (A bukaresti érsek czime ma is: Ungro-Vlachia érseke.)

Miféle oláhok voltak Szeneszlausz, Lytira?

A rumunok hamar készen volnának a felelettel: Szeneszlausz, Lytira oláhjai rumunok.

¹ Hunf. Rum. ny. 46. Picot: Les Roumains de la Mucedoine. Paris 1875.

Meglehet, de lássuk mit tapasztalunk az oláh tartományokban:

Sokszor megbeszélte dolog, hogy Moldvában és Oláhországban egészen 1622-ig nem a rumun nyelv az állam és egyház nyelve, hanem a szláv? Még pedig ennek két dialectusa: *a ruthén a legrégibb moldvai oklevelekben; Ungrovlachiában pedig az ó-szlávnak bolgáros változata.* (Abart).¹ Ezen fogalmazták a fejedelmi chrisofokat, törvényeket, egyházi és évkönyveket.

A szláv nyelvet találjuk a fejedelmi udvarok hivatalneveiben mindenütt. A fejedelem *hospodárnak* vagy *vojvoda*-nak nevezi magát, a nemesség *bojár* névvel él s a főhivatalnokok a *župánok*: *a Velikij Dvornik*, velikij Logofet, velikij Vestiár, vel. Spatar, vel. *Postelnik*, vel. *Pehrnik*, vel. *Stolnik*, vel. *Ključar*; az oláh püspök neve *vladika*; a moldvai kerületek fejei: az *isprávník*-ok, a bojárok gyűlése *sobor*, s a hadügyek főintézője a — *hetman*.

Az ungrovlachiai udvarnál ez a vajda szokott czime: „*V Christa Boga blagoujerny vajeвода (Vladislav) milostij Božieju gospodin usej Vingrovlachii.*“ E czim ép úgy van szerkesztve, mint a bolgár Asenidák czári czime.

Jurg (György) moldvai vajda, a kiról különben jól tudjuk, hogy Koriatovič volt s rutén: 1374. jun. 3-án Berladban írott oklevelében ezzel a czimmel él: „*Milostiju Božieju my Knjaz litovskij Jurg Koriatovič vojevoda, gospodar Zemli Moldavskoj.*“

Kogalnitchan a szláv nyelv keletéről szólva², sajnálkozik annak hatása felett: „*La messe ne fut plus dite en latin (!) ou en român mais en slavon; la plupart (?) des livres furent aussi écrits dans cette dernière langue, que, ni le peuple, ni les prêtres ne comprenaient.*“

Kogalnitchan szerint a szláv nyelvet nem értette sem a nép, sem papjai. Ez felfogható. De nem fogható fel az, hogy

¹ Az ó-szláv nyelv lévén a görög vallást követő szlávok egyházi nyelve a legujabb korig, mint ilyenre a népnyelve mindenütt hatással volt. A szlavisták orosz, bolgár, szerb és glagolita-horvát változatokat különböztetnek meg.

² Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques Transdanubiens. Berlin 1837. p. III.

miért éltek vele mégis a fejedelemségek? Ki érti azt meg, hogy egy nép a *szomszéd* (az idegen) nyelvét *fogadja be*, melynek használatát azután százados nyűg a nyakán, a mellett tudatlanságban tengődik, s saját édes anyja nyelve úgy a háttérbe szorul, hogy századokig nyoma sincs?

A szláv liturgiának keletjét a rumun egyházakban, nem magyarázza meg maga a görög-keleti felekezetség. A görög egyháznak nincs közös nyelve, mint a rómainak. A görögországi egyházak nyelve a görög; az orosz, bolgár, szerb, dalmát egyházak, amennyiben az ó-szláv mellett a nép nyelve is érvényesülhet: saját nyelveikkel élnek; így a rumun pópák a Rákóczyak óta a rumun nyelvet használják, s napjainkban arról van szó, hogy az elmagyarosodott hajdúmegyei görög-keletiek magyar egyházi könyveket kapjanak. A vallással járó kényszerűségről a rumunoknál sem lehet szó; mégis szláv nyelvű négy századon át a moldva-oláhország és erdélyi rumun egyházi élet.

E jelenség teljesen félre van értve.

Eddigélé úgy fogták fel a dolgot, hogy a szláv nyelv az oláhföldi egyházakban, olyan holt nyelv volt, mint a latin a római, a héber a zsidó egyházakban, t. i. hogy a papok-hivők, gépiesen mondják el a szövegeket azon a nyelven, mely egyszerűsége nem az élet nyelve is.

Ha azonban az oláhországi nyelvi viszonyokat jobban szemügyre vesszük, látjuk ám, hogy ott más értéke van a szláv nyelvnek, mint nyugaton a latinnak. A szláv ott inkább az élet nyelve is, amire a *hivatalnevek* is mutatnak, melyeknek *rumun megfelelői nincsenek* s csak az újabb irodalom kezd ilyeneket meghonosítani. Már pedig arra nincs példa, hogy nyugaton a latin hivatalos nyelv ily mértékben nyomhatná el az élő nyelv szokást. A „letopísec“ irodalom is arról győz meg bennünket, hogy a rumun nyelv keletének hiányát éppen nem az egész társadalom sinylette. Az, a mely a szláv nyelvvel élt, jól felismerte magát s a szláv nyelvnek hosszú divatja is arról győz meg, hogy ama osztály nem is érezte meg azt, — a mi felett Kogalnitchan sajnálkozik.

A szláv nyelvek használatának egyházi, és államnyelvül

a dolog természete szerint más okának kell lenni s e fontos kérdésben, nem érve betárgyalásokkal: arra megfelelni akarunk.

Hogy a dolgot jobban megértsük, szedjük elő a Moldva-Oláhországban vert pénzeket is.

A *moldvai pénzek* előlapján (a legrégebb Róbert Károly korából) az *ökörfő* látható, szarvai között csillaggal, kétfelől félholdakkal. E mellékjelvényeket a kun és székely czimerekben is látjuk. A pénz hátlapján vagy a *kettős kereszt*, vagy pedig függőlegesen ketté osztott vért látható, jobbról a *magyar nemzet* jelvényeivel a váltakozó sávokkal, balról az *Anjou liliumokkal*.

A havasalföldi denárok főjellege: Előlapon a koronás sisakon álló balra néző sas; a hátlapon: ketté osztott czimervért, jobbról a *magyar pólyákkal*; — a bal-mező vagy üres, vagy pedig liliumokkal, félhold, csillaggal van ékesítve.

Több moldvai denár, így a Lapusnean Sándoré 1558-ból, a magyar denárok közönséges másolata, azzal a különbséggel, hogy a kisdéd Jézust tartó szüz-Mária képét: PATRONA MOLDAWI: legenda veszi körül; a Heraklid-féle denárok czimérében a magyar jelvények mellett a Corvin holló is látható; aminek egyszerű oka az, hogy a pénzverő: Moldvában is forgó Mátyás-féle denárt vett mintául.

Sturdza Demeter herceg, ezekből csak azt olvassa ki, vagy akarja kiolvasni, hogy: „Arta monetară ungurêsca ma ales a avut o influință a nețagaduita asupra banelieloru noastră . . .”¹

A mi a köriratokat illeti; a régibb vereteket *szláv* nyelvű köriratok ékitik. (Rumun köriratot *Sturdza* hg. sem ismer.)

Bogdan pénzé: (1454-55) — † Іω Богдан Воевода Господр Земли Молдавской“

Stefan Lepujet: (1538-1540) — † Іω Стефана * Воевода * Господар * Земли Молдавской.

Ivonia: (1573) — Отец Молдовен. (Moldva atyja.)

Félreismerhetlen e pénzekben a *ruthén* legenda s ez összevág azzal, amit a kis-orosz nyelv keletére nézve mondtunk s amit a Koriatovič-féle fejedelmi czimmal is akartunk illust-

¹ Sturdza: Memoriu asupra numism. roman. Bucuresci 1878. p. 3.

rálni. A dolog tehát úgy áll, hogy Koriatovičon kívül a Bogdánok, Lepujet István (a kit a rumun írók Locusta-nak szeretnek nevezni,) Ivonia is a ruthén hivatalos nyelvvel élnek.

Hogy a szláv nyelvek divata az oláh fejedelemségekben, olyan természetű, mint Magyarországon a latiné: az nem magyarázat. Ez a két dolog nem analog. Magyarországon a latin nyelv mellett *él és virágzik* a nép nyelve. Azóta, hogy a „Látjátok feleim“-et először mondta el egy ismeretlen barát: napjainkig soha sem szűnt meg a magyar nyelv művelése (szóban s írásban); nyelvemlékeink százakra növekedtek a latinos világban is.

De a rumun nyelvemlékek csak az újabb időkre terjednek; ezeket is Erdélyben találjuk a magyar reformáció korából. Brassóban nyomódnak a „Zsoltárok“ 1580-ban; Szászvároson 1583-ban az „Apostolok cselekedetei.“ Gyula-Fehérvárott 1648-ban a Rákóczy-féle egész oláh „Új Testamentom“; s a mint Baritiunál látjuk: 1656-ban az u. n. „Catechismulu Calvinescu.“

S hogy haragszanak rumun testvéreink, hogy e könyvek nyelvében annyi sok a magyar s szláv barbarismus.

Hol s mikor írták azt ezek nélkül?

Sehol. Senkinek sincs arról tudomása, vajjon a rumun nyelvet az erdélyi reformáció előtt egyáltalán írták-e?¹

Az 1622-ik év aztán, nagy fordulópont a rumun nép életében: Leon vajda korában *megszületvén a rumun hivatalos nyelv is.*

Mi folyik mindezekből?

Az, hogy a rumunok, kik Bulgáriában tűnnek fel, már a kora századokban kezdenek a náluknál műveltebb bolgárokkal keveredni, akiktől a kereszténységet, a cyrill-írást s számos szavat vesznek át. Az artikulusz hátulvetése, több szláv képző,

¹ Hasdeu a ki „kritikai“ történetet akar írni, a szláv nyelv hatásáról azt állítja (306. l.), hogy az a cirillismussal kezdődött a IX. században: korábbi szlávságok azonban nincsenek a rumun nyelvben. „Nici unu singuru slavismu ante-cirillicu . . . nuessista in limba romana.“ Honnan tudja azt Hasdeu? Hisz rumun szöveget a XVI. század előtti korból, nem ismer senki, a kritikus Hasdeu sem ismer. Ez is csak olyan „gondolom“-féle beszéd, amivel Hasdeu többször íróársai nyomdokaiba lép.

s olyan észjárati találkozások, mint pl. a *lumea* és *lumina*, arra vallnak mind, hogy a rumun földnép szervesen vegyült a bolgár földnéppel, minek folytán az oláh név, már az aséni századok előtt, általában bolgárországi köznépet jelentett.

Mikor pedig e név a XII—XIII. századokban a Dunáninnen is feltűnik, olyan népeket kezdenek ismerni a szomszéd lengyel-magyar népek, melyek sem egészen *szlávok*, sem egészen *rumunok* nem voltak, hanem e kettőnek vegyülete. Az azomban kiri, hogy az új honfoglalók között, a *vezérkedő* szerep a szláv elemek kezében van.

IV-ik Béla ismert oklevelében említett *Szeneszlausz* sem rumun, hanem szláv nevű s Lythen uradalma is szláv névvel *kenezátus*-nak van nevezve; (*kenéz*, *knjaz* = ur, vezető, bíró).

E szlávok nyelve leend aztán, az állam és egyház nyelve is négy századon keresztül.

Azt is tudjuk, hogy az első monostorokat Ungro-Vlachia-ban, Bolgária felől jövő papok rendezik s az oláhföldi egyházak kezdetben az ochridai érsekség alá tartoznak.¹ Szent Nikodémról, a ki az Ochridához közel eső Prilepből jöven: nyomdokain támadnak a vodiczai monostor (1360-72), a Tisména-monostor, melynek Zsigmond magyar király szláv nyelvű oklevelekben adományoz is: ki tudná rumunságát bebizonyítani?

Mármaros felől is ereszkednek alá honfoglalók, de ott se lesz kelete a rumun nyelvnek a hoszpodárok udvarában.

Ruthénul irnak a fejedelem iródeákjai, a hivatalnokok is szláv nevűek s a hoszpodárok, a ruthén „*Отеч-Молдовеѣ*“ megtisztelő névvel ruháztatnak föl. (Mit szólna mindehez a nagy Trajanus, ha felébredne?)

Az a rumun nyelv, mely a latinnak leánya, nem tud érvényesülni a leglatinosebb századokban, holott amint az újabb rumán irodalom erőnek erejével elhíthetni igyekeznek: a rumun nép igen művelt s hatalmas volt!

Ha ez állana, néha néha csak fel kellene bukkannia a rumun nyelvnek, bárhogy képzeljük is a szláv nyelvek divatjá-

¹ Az oláhországi egyházak a XV. század végeig, a moldvaiak a XV—XVII. században voltak az ochridai bolgár érsekség kerületébe osztva.

nak okát. Egy egy kéziratnak, egy imádságnak, egy legendának csak felkellene merülnie, ha Moldva-Oláhország irányadó néposztályai, a rumunok, oly jártasak, két *idegen* (rutén, bolgár) nyelv kezelésében. Mért hanyagolták volna el épen a magukét, melyet még Trajanus hagyott reájuk?¹

De ilyen rumun szövegeket nem ismerünk. Sem a rumun nyelv, sem a rumun *név* nem tud érvényesülni 1622-ig; mikor pedig az első okleveleket írják, át és át vannak azok járva szlavismusokkal.

Ezekre támaszkodva, Moldva alapítóit, — értve a kenézeket, a módosabb s műveltebb elemeket, pópákat stb. — ruthénoknak kell tartanuk s összeköttetésbe hoznunk azzal a ruthén népköltőzködéssel, mely a XIV-ik században Magyarországra is eresztette rajait.

Csak így érthető, hogy a mármarosí honfoglalók, a megszállt földet *Moldovának* nevezzék, a hospodárok székhelye pedig *Sučáva* legyen.

A rumunok a *Tiéra Românesca*-t, mint országnevet szokták emlegetni s következetesen, ha latin vagy szláv oklevélről van szó: Ungro-Vlachiát: *Tiéra Românesca*val adják vissza. Ez pedig soha sem is volt political név; olyan természetű az, mint a nyitrai tót poéta énekelte: „Zem Slovenska.“ Ez is, az is, ethnografiai, de nem political fogalom, s egy historicustól ellehet várni, hogy jobban meg is különböztesse a kettőt, mint a népdal s példaszó.

A rumunok, a megromanizált Ungro-Vlachia mögé bujva: az hiszik, a mit a strucz, hogy t. i. mivel fejét a homokba dugja s nem lát, mármost őt sem látja senki.

Ismételjük, mindabból, a mit fenn előadtunk: arra kell jutnunk, hogy Moldva-Oláhország vlachjainak nagyobb tömege lehetett rumun, de vezetőik, első hospodáraik mindenesetre szlávok voltak s pedig Moldovában kis-oroszok, Havaselföldén pedig bolgárok.

Idők jártával azonban, a *beolvasztás folyama* mindjobban

¹ A moldva-oláhországi oklevelek legnagyobb gyűjteménye: Hasdeu, *Arhiva istorica a Romaniei*. I—III. Bucuresci 1765—1867.

terjedvén, a két tartomány rumun lakossága öregbedik számban s műveltségben, míg nem a XVII-ik században *teljesen át-törve magát a felsőbb rétegeken, melyet elenyésztetvén: Moldva-Oláhor-szág rumunná, a rumun nép politicalai nemzetté lesz.*

Lehet, hogy egyik-másik olvasónk nem fogja beérni a felsorolt adatokkal s az azokból levont eredményeket koraiaknak tarthatja. Mielőtt tehát tanulmányunkat befejeznők, néhány igen jelentős dologra kell felhivnunk olvasóink figyelmét, kik bennünket idáig kísérni szivesek voltak.

Két moldvai érem került elő az újabb időben, melyek veretük technicájára nézve a Bogdán-féle moldvai pénzek közé tartoznak, de azoktól egy védszent képe által különböznek. — Egyik példánya a szerfelett ritka pénznemnek tudomásom szerint Sturdza Demeter herczeg birtokában van, a másik példányt Budapesten láttam egy hirneves numismatánk gyűjteményében. Különös érdekességük abban rejlik, hogy rajtuk a „*sárkányt leszűrő Szent György*“ az orosz védszent lovas képe van kiverve.

Hogy mire vall a moldvai akcsának e különössége, a következő feljegyzés is támogatja, — a mit ismét Hasdeunál látunk a 85-ik lapon. — Dositeu metropolita egy kéziratot talált a XVII-ik századból, a mely kincs azonban már elveszett — s ebben I-ső Bogdán moldvai vajda utódának genealogiája van leírva. Dositeu ezt versbe foglalva így adja elő :

„ Bogdan voda,
Cu domna-sea Maria lassandu buna roda:
Pre *Fedoru Bogdanovicu*, Laczku se numesce,
Cu dómna-sea cu Anna de se pomenesce“.

Azaz:

„ Bogdán vajda,
Uri nejevel jó ivadékot hagyott:
Bogdánovics Fedort, kit Laczkónak hívtak,
Ki feleségével Annával emlékezetes.“

A fiu és apa neveinek oroszosan a viš képzővel eszközölt összevonása: = Bogdán-fi, Bogdanovics = arra mutat,

hogy az eredeti kézirat rutén volt; azt is mutatja, hogy a -vič családnév-képzés ruthén révén mehetett át az oláhokhoz. Ma szerte élnek az oláhok a vič-es képzésű családnevekkel.

* * *

Sokkal jelentősebb, mert terjedelmesebb az a másik bizonyíték a minek fejtegetésünk végén adunk helyet.

Hunfalvy Pál ugyanis azt mondja: („Rumun nyelv“ 4o. l.) Ezen folyó és helynevek azért is tanuságosak, mert világosan hirdetik, hogy a rumun lakosságot a szláv előzte meg. Ugyan is a később érkező rumunok az ott lévő szlávok közé gyűlve — a kiket aztán mind jobban-jobban elszaporodván magukba is olvasztottak — természetesen a szláv elnevezéseket tartották meg.“

Hunfalvy Pál szavai teljesen megfelelnek a történeti bizonyosságnak, hogy a szlávok előzik meg a rumunságot. De az oláhok lakta földek szláv helyneveiből a Hunfalvytól hallottakon kívül, még *egyéb is folyik*.

Itt közlünk körülbelül százra menő szláv helynevet Erdély, Moldva és Havasalföldről vegyesen.

„Belgrád (Gyulafehérvár), Gredište (Ulpia Trajana), Tirnova, Ternova, Ternovicza, Cserna, Csernavoda, Madrízesd, Dumbráva, Ribicza, Tomnatek, Baláta, Korojesd, Briznik, Baczalár, Dobra, Banicza, Bukova, *Dumbrovicza*, Klopotiva, Krivádia, Osztro, Prihogyešt, Toplicza, Bisztra, Brád, Kladova, Milova, Vinešt, Bučáva, Pojana, Lunka, Govošdia, Mačova, Szokol, Illova, Sadova, Golubokrajova, Sztrel, Szirbova, Szováta, Krušovecz, Plugova, Teregova, Voislova, Pojenica-Vojni, Stretye, Kostešd, Staniža, Radulešt, Iskrên, Ompolicza, Miriszló, Krakó, Doboka, Garbonacz, Holbák, Prislop, Zagra, Selište, Krizba, Mokra, *Bukarest*, Vladimirešt, Trgovište, Bogdanešti, *Krajova*, *Prachova*, *Slatina*, *Sučáva*, *Moldova*, Dorohoi, Bakov, Okna, Bogata, Csernocz, Janova, Romanov-targ, Jaski-targ, Volčok, *Olteez*, Oltenicza, *Jalomnicza*, Zupunešt, *Bistrica*, Tatomirešt, Milkova, Putna, Rymik, Vodicza, Krásna, Krivelnik, Gura-Dobra, Vulčešd, Brazova, Glod, Szohodol, Branička, Strigy, Dobrotešt,

Dostanica, Jelanec, Moldavica, Rakova, Stibnik, Studenec, Lipova, Mladina, Pris'lop, Bogdán, Dobromira, Ogora, Brasda, Osztrov, Rakovica, Zagor, Tatarest, Gjurgjevo.

Felhozott helynevek csak kis részét teszik ki az oláh vidékek szláv hely- és folyó neveinek. Elképzelhetjük-e, hogy e számos szláv nevet az oláhok már mind Erdélyben és azontúl találták a beköltözéskor?

A magyarok által lakott földeken is vannak szláv hely- és folyónevek, de mindenütt csak szórványosan, a mi igen természetes is, mert a magyar honfoglalás előtt, a szláv népek se nem voltak oly szerfelett számosak, se nem voltak oly sűrűn helyhez kötve, hogy a magyarok oly bőven találtak volna kész helyneveket. Az oláh vidékeken azonban töménytelen a szláv név, még lenn Kunországban is, melyről az 1247. évi királyi adománylevelél is azt mondja: *deserta et inhabitata*.

De már Gyulafehérvár oláh neve is a Belgrád azt mondja, hogy Magyarország megalakulása után keletkeztek új szláv helynevek Erdélyben s szaporították a régi szlávok hely- és folyó neveit.

Ez, mint fejtegetésünk előző pontjaiból kiveheti a t. olvasó, csak úgy történhetett, hogy szlávok a rumunsággal vegyest jöttek az új területekre, midőn pedig községeiket alapították, szerte érvényesítették nyelvüket.

A -šti -šte végzetű nevekről, melyek Erdélyben, de különösen Ungrovlachiában oly szerfelett számosak: nemcsak azt tudjuk, hogy szlávok, de azt is, hogy *bolgár-szlávok*. Ugyanoly alakulások azok, mint a cseh-lengyel -ice -ici, a szerb-horv. -iči, szlovén-orosz -iči végzetűek. De a mai bolgárban az -evci -ovci kapott lábra, az -išti végzetűek pedig már a XIV. században tűnedeznek; 1348-ból találunk egy községet Voještit Bolgárországban. Az erdélyi és havasalföldi Bukurešti, Trgovište, Bogdanešti stb. helynevek tehát még az időt is jelzik, melyben alakultak, — és pedig a XIV. század előtt.¹

¹ A -ste -sti végzetű bolgáros neveken kívül, igen érdekes a *Zagor* erdélyi helynév, a mennyiben a dunántúl is jeleskedett. Ott Zagorje név alatt az egész Balkán és a Duna közt elterülő földet értjük. A Zagorje név az olaszoknál Bol-

A moldvai szláv helynevek közt pedig nem egyet találunk, melynek *rutén* typusa félreismerhetlen; a Moldová-t, Sučavá-t, Dorohoi-t, Okná-t, Volčok-ot hozzuk fel. De az erdélyi Oroszi (Alsó-Fehér m.), Alsó- és Felső-Oroszi (Torda), Oroszmező (Belső-Szolnok), Oroszfalu (Belső-Szolnok), Oroszhegy (Udvarhely), Oroszfája (Kolozs), Oroszfalu (Háromszék), Orosz-Idecs (Torda), sem ős szláv lakosságra, hanem inkább a Koriatovič-féle rutén beköltözésre emlékeztetnek.

Hol vannak az erdélyi, moldvai, havasalföldi rutének, bolgárok? — a rumunságban. Brassónak egyik külvárosát *Bolgárszeget* is emberemlékezet óta csak oláhok lakják.

S hogy ez így van, még egyet.

E század elejéről fennmaradt a híres csergedi kézirat (Erdély; Alsó-Fehérmegye) *bolgár nyelven*. Miklosich: „Die Sprache der Bulgaren in Siebenbürgen“ cím alatt (Bécs 1858.) részletesen foglalkozik az érdekes nyelvemlékkel. Miklosich művével nem volt alkalmunk megismerkedni, de magát az eredeti kéziratot ismerjük a magyar nemzeti muzeum kéziratából, s volt is módunkban azt figyelemmel forgatni.

A kézirat czime: „*Cantilenae Bulgaricae*“ quas ad me adtulit Dnus. Nicolaus Mathias Parochus Evangelicus in Kiss-Cserged, den 14. Sept. 1803.“

A kézirat nyelve félreismerhetlenül bolgár, de az articulus hátulvetésével nem tud úgy bánni, mint a mösia bolgár, itt-ott azonban ezt is találjuk, a mi arra mutat, hogy a csergedi tájszólás a mösiai bolgárból fejlett s a Balkánról érkezett, a hol e sajtáság keletkezett volt. A *nasális hangok* pedig, melyeket a csergedi tájszólás megőrzött: a beköltözés idejére is emlékeztetnek, mert Moesiában az en, in, on orrhangok a XIII-ik században enyésztek el.

gárország megnevezésére is szolgált. Nápolyi, genuai, velencei oklevelekben az imperator Zagoriaej annyi mint imperator Bulgariae.

A Tirnova, Ternova, Ternavicának pedig megfelel a híres bolgár Trnovo. Hogy a szláv-oláh incolatus, mellyel a feltűnően számos szláv helynév keletkezését akarjuk magyarázni: mily nagy mértékű lehetett, az is mutatja, hogy Erdélyben a Magura szláv helynév, önállóan s más nevekkal kapcsolatban 97, szóval kilenczvenhétyszer fordul elő.

Mutatványul egyetmást közlünk a kéziratból:

„Szasz tvoj *szvent* áldamas (a te szent tiszteleteddel).
 Poszventi t'oj *szventu* Jume (szenteltessék meg neved).
 Da *bonde* t'oj volje (legyen meg akaratod).
 Faf tvui-te (*articulus*) *szventi rancze* (szent kezeidben).“

A csergedi bolgár nyelv ma már nincs többé; a rumun amalgamában tünt el.

Mennyivel nagyobb szabása lehetett e processusnak az 1622-ik év előtt, a tulajdonképeni rumun földön?

* * *

Röviden, jóformán sietve mondtuk el mindezt, fönntartva magunknak, hogy e kérdésekkel a közel jövőben huzamosabban foglalkozunk.

Most visszatérhetünk kiindulásunkra: Anonymus és Kézay Simon mesterre.

A t. olvasó előadásunk folyamán látta, hogy mind közelebb jutunk annak megfejtéséhez, hogy a jeles krónikák, mért irnak oláhokról oly időben, mikor dunáninnen a rumunoknak még nyoma se lehetett?

Nem Anonymuson s Kézayn mulik a hiba, a mit Roesler oly markansan fejez ki, de azon, hogy a történetirók az oláh név *mai* értékét vevén alapúl: ebből akarták kimagyarázni a rumunság multját.

Azt hisszük, e tévedést eléggé megvilágosítottuk s igazoltuk két kutfőnk eljárását, minek folytán Roesler vádja tárgytalanná válik, de tárgytalanná válik a rumunok hivatkozása is a két feljegyzésre.

Nemhogy Anonymus oláhjai volnának rumunok, de más oláhok sem rumunok. Még az első aldunai oláh beköltözést se tekinthetjük rumun beköltözésnek oly értelemben, mint azt Roesler és Hunfalvy is vették, kik a vlach névvel mint a rumun sinonymájával bántak.

A rumunok tiltakoznak az oláh nevezet ellen s kívánják,

hogy rumunoknak vagy románoknak neveztessenek. Valóban, teljesen igazuk van; rumunok ők s nem oláhok. Az „oláhság“ olyan ethnografiai fogalom, melynek Oláhország megalakulásakor különös értelme volt, de ma, a viszonyok megváltoztával az csak a papíron van meg.

Ezek azok, a miket tanulmányunkban elakartunk mondani.

A történelmi kritika más eredményre vezetett bennünket, mint a rumun írókat vezeteti a káprázat, amely miatt mindenütt csak Rómát s rómaid látnak s nem veszik észre a kézzelfoghatót, mibe csaknem lépten-nyomon botlanak.

Nem Trajanus légióira kell vezetniök a rumunoknak történeteiket, hanem arra a természetes folyamatra, az élő történet hatalmas tényezőjére: a fajkeveredésre.

A volgai bolgárok, 679-ben a dunai szlávokra szállván: állami kapcsolatot hoznak létre a meghódolt szláv földeken s nevüket is azokra hagyják örökségül. Századok alatt elenyészik a mordva-čuvasz bolgárság s a kánokat czárok váltják fel az uralkodásban. Ugyan-e viszonyt találjuk Moldva-Oláhországokban; *böszörmény, ruthén, jász, bolgár-szláv* országalapítók tűnnek ott föl a régmúlt homályában; idők jártával feloszlanak a rumunságban, mely dicséretesen törekszik felvirágoztatni a későbbi *Romániát*.

Hátra van még valami, a mivel nem számoltunk be elébb, nehogy a t. olvasó figyelmét, mielőtt tanulmányunkat egészében látná, egy mellékes körülménnyel a dolgok kapcsolataitól eltereljük. Most azonban, midőn *izmaelita s oláh* történeteinket előadtuk, helyén lesz arra is térni.

Rubriquis, Rogerius Baco és Abulghazinak a Volga-Bolgárországra vonatkozó feljegyzéseiből látjuk, hogy ők a vlák, olák, olák nemzetségeket a Volga vidékein találják s azokat vlákoknak azért nevezik, mert így nevezik azokat állítólag a tatárok is.

Rubriquis így fejezi be idézett tudósítását: ... „qu'on appelle Ilac, qui est le même que Blac, les Tartares ne pouvant prononcer la lettre B.“

Abulghazi nem magyarázza, mért írja e nevet: „olak.“ Ugy jár el azzal, mint más nevekkal, miket mindenki ismer.

Ha ilyenformán az oláh név a Volgánál csakugyan ott-honos: akkor nem Görögországból jutott Ázsiába az ottomán hatalom révén, hanem épen megfordítva, a bolgárság hozhatta magával, a hetedik században.

Ha — tegyük fel — ez így van, akkor az oláh név már nagy régiségben a bolgároknak meghódolt szláv-rumun népeket jelent. Szlávokat is kell jelentenie, s így, ha a név a régi bolgár nyelvből való, jobban megis értjük a görögöket, kik a név értékét körül írják, de annak elterjedésére a félszigeten, világosságot nem vetnek.

Könnyű azt mondani: wlach, wälsch, vallon s oláh par excellence latin népet jelez. Az oláh fogalma Anna Comnenánál nem nyelvi vagy faji, hanem ethnografiai. Mit tegyünk aztán a Wales, *West-fal*, *Ost-fal* s a kunok falon, falw, walawa neveivel a németeknél?

Mesebeszéd az, hogy a rumunságot wlachnak s a walesi-eket hasonló néven, a *nyelvrokonság* folytán nevezik! Hogy lehet azt csak képzelni is, hogy a középkor kelta és latin-rumun rokonságról valami homályosat is tudjon? Ilyen mendemondáknak semmi értékük sincs, midőn a bolgáriai oláhokat vizsgálva, már annyi körülmény tájékozott a helyes felfogásra nézve.

Oda megy ki nézetünk, hogy amint a „bojár“ szó Albániában, Oroszországban, Moldva-Oláhországban „nemes“ értelemben terjedt el a bolgárok utján, ép úgy terjedt el az „oláh“ a balkáni tartományokban: nomád, pásztor, jobbágy értelemben, alkalmasint az ural-altai bolgárok nevezvén még így alattvalóikat nyelvkülömbőség nélkül.

Azt még gondolni sem lehet, hogy a moesiai szlávok a bolgár nevet Asparuk honfoglalásával egyidejűleg vették fel. Mig a külömbőség ural-altáji hódítók s meghódolt szlávok közt, vagyis urak és köznép közt fenállt; mig ez utóbbiak nyelvre, szokásokra, jogaikra nézve amazoktól elütöttek: a bolgár név az uralkodó fajé volt, s csak akkor mehetett át a bolgár szlávokra, vagyis az ural-altáji hatalom örökösire, midőn a keveredés a külömbőségeket teljesen eloszlatta.

Gondoljunk itt még egyszer vissza az Asen korát megelőzőtt görög alattvalóság idejére, mely lényeges változásokat

hozott létre a bolgárföldi népek egymás közötti jogi viszonyai-
ban is, megszüntetvén a bojárság kiváltságait.

Akárhogy legyen is azomban, ez a mi dolgainkon mit
sem változtat; de a mennyiben még hozzászólhatunk, vizsgál-
juk tovább a kérdést, mert a rumun íróknak adósok vagyunk
még egy felelettel.

Tudvalevő, hogy a byzantiak az Isteren-tuli tartományok-
ról (Atelköz stb.) mint Fekete-Bolgárországról is em-
lékeznek. Constant. Porphyrogenitus írja: (De adm. imp. 42.)

„... ὁ Δάναυρος ποταμὸς ἐξ οὗ καὶ οἱ Ῥῶς δειέχονται πρὸς τε
τὴν μαύρην Βουλγαρίαν.“

Ez később úgy módosul, hogy Fekete-Bolgárország he-
lyén: Fekete-Oláhországot — *Μαούρο-Βλαχία* — emlegetnek a
görögök.

A szerbek a mai Oláhországot, Fekete-Vlachországnak
nevezik s a mi szerfelett nevezetes, régibb okleveleikben egy
havaselföldi népről, mint „*czrni arapi*“⁴-ról emlékeznek.

A rumun történetirő, a sokszor említett Hasdeu, megvan
győződve, hogy a fekete-oláh annyi mint fekete rumun, s így
gondolkozva akarja megfejteni a *czrni arapi* név jelentését, de
a bessarábiai szerezsenyfejes czimert is s egyebeket, miket mi
tanulmányunk elején a Bazaráthoknál megmagyaráztunk.

Mi, kik az oláh név fogalmával szemben a bemutatott
álláspontot foglaljuk el: nem értjük, mért volna a fekete-oláh,
fekete-rumunnal egy?

Az a körülmény, hogy a mauro-bulgar, mauro-vlach és a
czrni-arapi, nem egymásmellett, hanem időszerint egymásután
vannak említve: (fekete-bolgár — 950, fekete-vlach — 1400.)
eszünkbe juttatja, hogy a bolgár s oláh neveknél hasonlót talál-
tunk az aseni Bolgárországbán.

Ha ott bolgár s oláh nevek egy fogalmat fedeznek, fe-
dezhetnek dunántul is, ahol, már a fekete-bolgárságról Porfü-
rogenetus is beszél. De fekete-rumunokról, mint rumunokról egy-
általán, mit sem tud a középkori történetírás.

A fehér s fekete jelzőkről tudjuk, hogy az ural-altai né-
pek észjárása, az erősebb, nagyobb, kitünőbb népet, helyet, fo-

lyót, a fehér jelzővel különböztetni meg a kisebb, gyengébb vagy függő viszonyban állótól, mely mindig: fekete.

Erdély, Fekete-Magyarország volt, Nigra-Hungaria; az oláhföldi Kunország, Nigra-Cumania; Fekete Til, a Káma, az Atil (Volga) mellékfolyója. Fehérek az ural-altai népek szék-helyei: Székes-Fehérvár Pannóniában; Gyula-Fehérvár Erdélyben; Akjerman, Neszter-Fehérvár; Astrakán, Kozár-Fehérvár. Az orosz cár megtisztelő neve: a fehér-cár is ilyen természetű.

Legérdekesebb, hogy az oláhokat 1300-ban, Fazel-ullah Rašid persa történetíró is ismerte s e szerfelett sokat érő feljegyzésben ad hirt felőlük:

„A mongolok 1240-ben a magyarok és bolgárok földei közt vonulva el, az Olt mellett *Bazarambam* tartományát dűlják fel s Bugek vezérek a „*kara-ulagh*“ népet szórja szét.“¹

Abulghazi szerint *olák*-ok a volgai bolgárok, Rašid pedig havaselföldi *kara-ulagh*-okat oly időben említ, mikor az Olt mentén még Szeneszlausz Lytira oláhjai sem tüntek föl, mindössze is ural-altáji törzsekről van ott tudomásunk.

Izmaelitáinknál kifejtettük, hogy bessarabok, nem mások mint a magyar izmaeliták vagy szerescenek *vallásuk* szerint, bolgárok *nemzetiségük* szerint. A szerb *czrni arapi* bizonyosan a bassarabból rontott név, *czrni arapi* tehát = böszörmény. *De czrni arapi* egy a *fekete-oláhval*, ez pedig egy a *fekete-bolgárral*.

Összefüggő láncolata ez a neveknek s akárhogy hányjuk vessük, az eredmény: bolgár = oláh.

Rašid fekete-ulaghjai nem mások, mint a bassarabének, a kiket már a tatárjárás Havaselföldén talál; erre mutat a *Bassarambam* tartomány-név is, mely alig lehet más mint Bessarabia; de ha korábbi horda is, mint az, mely a Bazaráthokban élt tovább, Abulghazi volgai oláhjaival s Pachymeres tatár-oláhjaival rokon nép, ural-altáji nép, s ezért is viseli a fekete-jelzőt, melylyel talán Nagy-Bolgárország lakosaitól különbözik.

Tegyük fel, hogy Abulghazi az oláh nevet Törökország felől kapta; honnan vette Rašid a XIII-ik században? Ezt csak úgy értjük meg, ha a fentebbiekkel egészítjük ki e tudósítást

¹ D'Ochson, Histoire des Mongols, La Haye 1834. II. 627—28.

s pedig, hogy az oláh nevet a bolgárok régi hazájukban is ismerték s így terjedt az el Moesiában, Albániában s a régi Byzantban egyáltalán, ezért cserélik össze a görögök a bolgárt, tatárt, az oláht, fekete-bolgárt, fekete-oláht.

Amint mondjuk, nem fektetünk nagy súlyt arra, vajjon az oláh ural-altáji név-e vagy Byzantban keletkezett? Az előbbi valószínűbb; de nekünk most elég annyi, hogy igazoltuk, hogy e nevet a XII—XIII-ik században bolgár jelentésben is vették az európai írók, hogy Anonymus és Kézay is így alkalmazták, egyáltalán: hogy a vlach név szélesebb értelmű, mint azt eddig a történetírás tudta.

Jelent pedig:

1. *Pásztort, nomádot, földmivelőt*: Albániában, Görögországban, a régi Szerbiában.

2. *Jobbágyot, ráját* az ozmán uralom idején.

3. *Volga-bolgárországi lakost* Rubriquisnál, Baco, és Abulghazinál.

4. Alkalmasint *böszörményt* Fazel-ullah-Rasidnál.

5. *Bolgár-szlávot* az asëni felkelés idején.

6. *Török-fajú nomádot* Pachymeresnél.

7. *Görög-keleti felekezetbelit* Horvátországban.

8. *Keresztény szlávot* Bosnyákországban.

9. *Bolgár-ruthén-rumun népet* Moldva- s Oláhországok alakulásakor.

10. *Dako- és makedo-rumunt* mai köznyelven.

Mindezekből az világlik ki, hogy az „oláhság“ fogalma olyan természetű, mint a „scythaságé“ mi egymáshoz életmódra és harczi szokásokra hasonló népek közös jelzője; ilyen a „barbar“ a helleneknél, ilyen a Levantén a „frenk.“ Mindezeknél valami olyan typus a háttér, melyben a „nyelv“ eltűnik.

* * *

Ezek lévén eredményeim az oláh kérdésben: áttekintésül következő korszakokba foglalom az oláhok lakta területek történeteit, nyelvészeti s ethnografiai álláspontomról.

I. Ural-altáji korszak.
IX—XII. század.

- a) Isteren-túli Bolgárország, vagy Fekete-Bolgárország.
- b) Magyarok Atelközben.
- c) Bessenyők uradalmai.
- d) Jász-Kun-országok, Cumania, Gospodtvo Jasko.
- e) Böszörmények ; fekete-oláhok, fekete-bolgárok. Bessarábia.

II. Magyar-királyi főnhatóság kora.
XII—XIII. század.

- a) „Rex Cumaniae.”
- b) Oláh-kenézségek.
- c) Bazaráthok.

III. Oláh-korszak
XIII—XVII. sz.

- a) Ruthén-rumun népek Moldvában.
- b) Bolgár-rumun népek Havasalföldén.
- c) Szörényi bántság 1526-ig.

IV. Rumun-korszak.
XVII—XIX sz.

- a) Erdélyi rumun irodalom kezdete : 1560.
- b) Rumun hivatalos nyelv a vajdaságokban : 1622.

* * *

A rumun írók azzal vádolják Hunfalvy Pált, hogy politikai érzéssel írta könyvét a rumun nyelvről. Alig lehet ennél félszegebb állítás. Hogy Hunfalvy a rumun nyelv keletkezésének helyéül a Balkánt jelölte meg : ez a tudomány s nem a politika dolga. Hogy ez az eredmény sokaknak nem tetszett, az igen érthető azok után, amiket a rumun írók irnak össze rómaiságukról, magyar invasióról román földre s egyéb hasonlóról.

De Hunfalvy idehaza ép oly kérlelhetlenül bánik az előítéletekkel, mint a rumun előítélettel bánt. (Vajjon micsoda politikát űzhet ezzel a magyar nyelvtudós ?)

A finn nyelvrokonság kérdésének, mely Magyarországon bizonyára nem mondható valami népszerűnek : Hunfalvy egyik képviselője ; de több, Hunfalvy az ugor-magyar nyelvészet tudományos megalapítója Magyarországon.

A székelyek hunn-scytha leszármazásának absurd voltát is épen Hunfalvy mutatta ki, a „székelyek”-ről írott művében, pedig ez nálunk épen oly kedves hiedelem volt, mint a római

eredeté a rumunoknál s sokaknak ép oly kevéssé tetszettek a scytha-székely leleplezések, mint a rumunoknak eredetük bolygatása.

Midőn e sorok írója az oláh kérdésben tovább haladva, Hunfalvy Pál teljesen beigazolt állításait a rumunok balkáni származását és beköltözését illetőleg, azzal toldja meg, hogy a rumunok viszonyai Dunáninnen ural-altáji és szláv történetek s ethnografiai viszonyokból nőnek ki, vagyis, hogy az oláhság a XIII. és XIV. századokban még nem volt annyira megalakulva, hogy mint ilyet nemzeti egységnek lehetne tartani: hasonlóan csak azon vágy volt vezére, hogy a felette tanulságos moldvai s oláhországi történeteket a tudomány javára munkálja.

Azt állítottuk, igen, hogy a rumunság egyfelől jász-kun és böszörmény, másfelől ruthén-bolgár népek befolyása alatt nevededett mai hazájában s homogén nemzetté csak ezek assimilálása után lőn az új-kor elején.

Amennyiben pedig a teljesen bevégződött assimilációra nézve a szláv nyelv kelete szolgál kalauzunkúl, miután fent kimutattuk, hogy a moldva-oláhországi szláv nyelv-használatnak nem egyedül culturális, de ethnografiai jelentősége is van: körülbelől a XVII-ik századdal határolhatjuk meg a rumunság ó- és új-korát.

A dolgoknak elfogulatlan vizsgálata vezetett bennünket is; látni akartuk a láthatókat s csűrés-csavarás nélkül előadni, amint elénk tárulnak.

Be kell látniok a rumun íróknak is, hogy azon a nyomon, melyet helyes irányzó nélkül kezdtek ki e század elején Major, Sinkai: nem fognak semmire sem menni. Kiindulásuk, mihez ugyszólván babonás félelemmel ragaszkodnak: csak zavarra, féltudásra vezet, sofismákra, hamis utakon való járásra szoktat, végre is útvesztőbe visz, a honnat nincs kijárás.

Hogy fejlődhetik ott egészséges nyelvészet, ahol a nyelvet nem akarják olyannak látni, aminő az valóban; de egy távoli előképpel akarják azonosítani, mellyel csak hasonlítani szabad? Micsoda nyelvészet az, mely a nyelv vallomásainak szemet huny s ezek értékén mesterségesen igyekszik változtatni, ahol pedig nem változtathat, ott hallgat és bujkál?

Micsoda történetírás az, melynek előre megállapított eredményei vannak, a minék szellemében a kutatás csak addig érvényes, míg a programm pontjait nem turbálja?

Micsoda történetírás az, mely minden nyomot, ha nem a kedves cél felé (Rómába) visz: mint értéktelen limlomot félre lök az utból?

Sajnálattal látjuk a legtudósabb rumun irónál Hasdeunál is, hogy ő is előre megszabott programmal dolgozik, mint társai. Nagy könyvében (Istoria critica a romaniloru) végig leng a kimondott jelszó: Rómaiak vagyunk, ha török szakad is!

Nem csoda aztán, ha Hasdeu könyve voltaképpen nem egyéb, néha nagyon is naiv fejtegetéseknél, világos adatok kiforgatásánál, végnélküli erőlködésnél, hamis okoskodások s más olyan eszközökkel, minőket kritikai történész nem szokott igénybe venni.

Nem tagadjuk mi le a rumunok történeteit, de nem hiszünk el ami elnem hihető.

A rumunságnak szép és tanulságos története van, de e történet nem az, melyet például Laurianu irt meg.

Az a történet, melyet mi ismerünk, sokkal szélesebb és serkentőbb, mint a Laurianu-Hasdeu féle.

Ők azt tanítják, hogy a rumunok egy nagy caesar, a hatalmas Trajanus légióiból erednek, de sajnálkoznak, hogy azt a dicsőséget, mely a római fegyvereket Dáciában koszoruzta: egy ezredéves süllyedés követte az utódokban. Ez a süllyedés annyira ment, hogy a római cultura minden tradíciója megszakadt; az utódok, a légiók maradványai kóborló csobánok és pribégekként folytatják létüket Uj-Dáciában s midőn a rumun pásztor Ulpia Trajana omladékainak mohos kövei alatt legeltetné nyáját, már fogalma sincs arról, hogy hol jár, mert a helyet csak idegen népek nyelvén Gredistyének tudja nevezni.

A római colónusok műveltsége idők jártával ugy kivész az egyenes utódban, hogy midőn az, idegen, szláv népekkel kezd érintkezni, a római nyelv már oly tehetetlen, hogy magasabb életviszonyok fogalmaira bőven kell kölcsönözni a szláv népek nyelvéből. Trajanus Dáciájának két nagy részét is Ardealnak, Moldvának kell neveznie.

Aztán a szláv műveltség annyira kimagaslik (hogyan? s mikor? erre is megkellene felelni,) a római mellett, hogy a legrégibb iratok sem latinul, sem románul nincsenek írva, hanem egy olyan nyelven, melyet görög vallású szláv papok műveltek s e nyelv oly hathatósan befolyt a rumunság életébe, hogy (egy latin nép!) fejedelmeit, papjait, tisztviselőit, szláv czimekkel ruházta fel, százakra menő szláv helynevet alkot (Hasdeu hiszi ezt így,) s nyelvét még a XIX-ik században is cyrillicus betűkkel írja le.

Egy másik barbár nép is előbukkan Dácia szomszédságában, a magyar, de a colonusok ezek által is kénytelenek visszaművelődni. Ez érintkezésekkel a classicus muntyának nyelvére magyar barbarizmusok nyomódnak les ezek különösen a „magasabb“ társadalmi élet viszonyainak felelnek meg. Az oláh *centuriákat*, melyeket Moldovában a *hetman* kormányoz, *tisztek* (tistu)¹, mint: a *sutaš*-ok (száz: szlávul suta, az *š* a magyar -as -es képző) és *hodnoži*-ok (hadnagyok) vezetik táborba; a légiók egy része: *talpasii* (talpas) és *puscasii* (puskás); bizonyos *dij* a centuriáknál a csizmapéNZ: *plata čišmelor*.

Az államalkotó rómaiak maradékai jutnak annyira, hogy az államrendezés egyik lényegesebb fogalmát a limest, már csak hotár-nak tudják nevezni, s ha őseikről akarnak beszélni: azokat félig szlávul mint siluitor-okat (sila: erő) kell emlegetniök. (Lásd: Lex. Bud.) S amivel a római minden barbartól különbözött: az a polgári osztály! Ezek az új-rómaiaknál: purgarok s *orasionok*, (városi lakos).

Bizony kevés értéke volna annak a trajániságnak ilyen alakban, még ha be lenne is bizonyítható.

De a rumun nép szerencséjére, nem bizonyíthatja azt be senki.

A rumun népnek külömb története van ennél:

A rumun nép, — melynek nyelve a román nyelvtörzsből sarjadzott ki — szerencsés tényezők folytán korán, idegen ele-

¹ Balcescu: Ist. Rom. sub Michaiu Voda Vitézul. Bucur. 1878. Függelék: Puterea armata și arta militare etc. — „Asupra dorobantilor de pe lunga cornuiri se oronduesce unu *tistu* . . .“

mek felvétele által kezd szaporodni s pedig a Balkánon, hol először feltűnik, bolgár-szláv (görög-arnót) népekkel való keveredés folytán.

A nyelv könnyű elsajátíthatósága, asszonyainak szépsége s fajának szaporasága lehetnek a tényezők, melyek a rumunság növekvésének útját megnyitják.

Ilyen keveredés, mely a rumunság javára üt ki, annak művelődését is biztosítja, a műveltebb elemek felvétele által; így nagy régiségben erősen érezhető szlávós román nyelv alakul, mely különös hajlandóságánál fogva, mindig kész, újabb és újabb kölcsönzésekkel gazdagítani eredetileg szegényes nyelvet, s e tekintetben nagyon hasonlít az angol nyelvhez s az ozmanli-törökhöz.

A rumunság, melyet legnagyobb számban a dunántúli bolgárok társaságában találunk, a XIII-ik században költözöködni kezd a Dunántúlra, hol ural-altáji népmaradványokkal kerül össze, melyeknek vagy aláveti magát, vagy egyesül, de mindenesetre érdeközösségbe lép azokkal. Eleinte idegen hatalom alatt foglal s terjeszkedik — Jász-fejedelemség, Bazaráth — idővel azonban felveszi magába az ural-altáji népromokat s amennyiben a vizekben, termékeny földekben gazdag s kevéssé lakott területek, igényeit bőven kielégítik: szaporodásának sincsenek könnyen le nem győzhető akadályai.

A szláv-rumun új lakosok mindjobban gyarapodva számban, vagyonban, az állami életnek eszközeit is mindjobban megszerzik. Jász-, Kun- és Bösörmény-országok romjain Moldva és Ungrovlachia alakúlnak szlávós kormányokkal és egyházzal, mely az anyaegyházzal (az ochridai bolgárral) eleinte szorosabb, idők múltával azonban csak névleges összeköttetésben áll, míg végre teljesen függetleníti magát annak felsősége alól.

A szlávok — kiket a rumunokkal együtt oláhnak neveznek a szomszéd népek — eleinte különösen vezérkedő szerepet visznek az új országokban. A kenézek, fejedelmek és bírák szláv eredetűek s a pópák is szlávok, kik szláv okleveleket íratnak, illetőleg szláv nyelvvel élnek egyházaikban; a városokat alapítók vezetői is nagy számmal szláv nyelvet beszélők. A ne-

mesek pedig bojároknak nevezik magukat, mint a bolgárországi, akkor már teljesen elszlávosodott nemesség.

Az új tartományok az első időszakban a magyar király főnhatósága alá tartoztak, a mit az is bizonyít, hogy a belföldi pénzekre a magyar király s a magyar nemzet jelvényei: a ketős kereszt s a váltakozó sávok vannak verve, a magyar királyi souverainitás jeléül.

A dunántúli szláv-rumun népek nagyobb tömege alkalmasint a török hatalom elől menekült át a Dunán, hol új hazát talált; így a szerbek is Csernovics patriarcha vezérlete alatt a török elől magyar földön találtak menedéket. De az oláhországi telepek újabb rajokat is bocsátottak ki, így a XVIII. század közepén a magyarországi Temesmegyébe bolgárok költöztek a krajovai bánásgból (1526-ig szörényi-bánáság) s itt a virágzó Vinga községét alapították.

A rumun nyelvnek oldó-ereje alkalmasint a rumun föld-nép nagy száma által is támogatva mindjobban fogyasztván a szláv elemeket, azok lassankint teljesen azonosultak a nagyobb tömeggel, mely rumunul beszélt.

Az assimilációval együtt járt, hogy a szláv nyelv is elvesztette talaját Moldva-Oláhországban. A szláv egyházi és álladalmi nyelv a XVII-ik században már csak mint hagyomány élt a liturgiában; később azonban a lakosság minden rétege rumunná lévén, az állam és egyház is teljesen átalakult s a sokféle nép-elemből összealkotott oláhföld mai képét nyerte.

Ilyeténképen egy új faj keletkezett a Pruth, Duna s a Kárpátok vidékein, mely részben ural-altáji, részben szláv, részben rumun népek véréből áll; sem ural-altáji tehát, sem szláv, sem latin, de e háromnak találkozása.

Olyan alakulás mint a magyar, mely ugor törzsből szakad ki, de volga-menti hazájában törökségekkel, új hazájában pedig szlávságokkal gyarapodik s folyton új elemekkel (németek, törökök, kunok) növekedve tovább és tovább alakul: nem ugorsággá, sem törökséggé, sem szlávsággá — de magyarsággá, vagyis egy olyan új ethnografiai egységgé, mely a nevezett találkozásokon alapul.

Az a felfogás, hogy a magyar nép ugor: nem teljes.

Arra a kérdésre, mely népekkel rokon a magyar? azzal hogy az ugor népekkel: nem felelünk meg teljesen.

Nyelve alapján ugor; abból a törzsből származik, honnan a vogul-osztyák, zürjén-votyák, lapp, cseremis, mordva és finn nyelvek. A magyar nyelvet nem is lehet más alapon, mint az ugarság alapján vizsgálni.

De a magyar nyelv, azzal, hogy ugor törzsből sarjadzott ki, csak alapszerkezetét s anyagának egy részét vette.

Későbbi történetek, melyek a nyelven lenyomódtak, olyanú növekvéseket hoztak benne létre, miket ugarsága csak részben, vagy egyáltalán nem magyarázhat meg. A magyar nyelv individualitása tehát tovább formálódott idegen hatások alatt is, melyek nem mindig külsők (szókölcsönzés), de belső tényezők új változások keletkezésére.

Az ugor nyelvtörzsből a magyar nyelv a hetes számrendszert hozta, amit tízessé alkalmasint a persa nyelv hatása alatt változtatott. (Tíz, száz, ezer: deh, sata, hezar.) Itt már a persa nyelv lép közbe s ad irányt a nyelv tovább növésének.

A tízes számrendszeren kívül: az isten (?), kard, dandár, kincs, csárda, orgovan (orgonafa), vásár, vásárnap, néhány magyarított kifejezés stb. persaságai a magyar nyelvnek. Jóval több, a mi törökség van a magyarban. Tenger, oroszán, alma, bölcs, betű, hajó, sarló, gyűrű, alku, róf, tengely, tükör s egyéb különösen műveltségi szó, olyan járulékok, melyek az ugor magyar nyelvet a szókészletre nézve törökössé teszik, mi által más rokon nyelvektől, melyek más viszonyok közé kerültek s más irányban is nőttek: különbözik.

A török on, vonna (tiz), a magyarban a -van -ven képzőnek felel meg; ha a töröktől fogadta el a magyar, az nem külső ragadvány többé, de a nyelv rendszerére ható befolyás; ha pedig nem kölcsönzés, úgy a magyar s török nyelvek növésében találkozó pont, mi az altájiság két ága közt újabb kapcsolatot hoz létre.

Később szlávágokkal gyarapodik a magyar nyelv, a király, szomszéd, barát, szerda, csütörtök, péntek, szombat, molnár, kulcs stb. stb. kölcsönzésével; ezzel a törökös ugor nyelv új színezetet nyer.

A kereszteződések, szomszédossági viszonyok, észjárati találkozásokat, közös fogalom alkotást is hoznak létre egymástól idegen nyelvek között is, mi mind együttvéve képezi a nyelv külső-belső mivoltát. Így alakult a magyar nyelv új individuummá, új kombinációvá, amit azzal hogy ugor: csak a kiindulás stádiumáról lehet megnevezni.

A rumun nyelv is, kiszakadva a román nyelvcsaládból: a legkülömbfélébb viszonyok közé jutva, olyan kombinációvá lett, melyet minden ízében nem magyaráz meg a román eredet, hanem az arnót, görög, bolgár (ezzel a thrák) s a magyar nyelvek mind számba veendő, ha a rumunságról teljes fogalmat akarunk szerezni.

Nem latin nyelv a rumun nyelv s nem latin a rumun nép, hanem egy új. Traján latinjaitól nagyon különböző alakulás, melynek egyéni jellegét, holmi correctiókkal megváltoztatni akarni: egyértelmű a *nemzet* megtagadásával.

Mennyivel inkább a rumunságnál, ahol a nyelv megalakulásának történeti hátteréül ott látjuk világosan, félreismertetlenül a nemzet *vérbeli* megalakulásának factorait: a bolgárokat, ruthéneket, böszörményeket és kunokat?

Ha tehát a magyar nemzet mivoltának meghatározásához az eredet csak kiindulásul szolgálhat: úgy nem elég az, ha a rumunokról csak annyit akarnánk tudni, hogy nyelvük első stádiumában: román.

Ez bizony nem teszi még ki a nemzetet.

Amennyiben pedig a születés viszonyai nem lehetnek szégyenletesek, de dicsekvés tárgyát sem képezhetik a *férfitu* előtt: úgy semmi szégyenletes nincs abban, ha a magyar legközelebbi rokona a vogul, és semmi kiváltság abban, ha a rumun egyik *rokona* nagy és *classicus* volt.

Igy értelmezve a nemzet fogalmát, nem fogjuk elvitatni a rumunoktól sem Bazarátjokat, sem Jászvásárt, sem Szeneszlautst, sem a bojárokat. Mindazon történetek, melyek ezek nevéhez van kötve, azok történetei, kik véreikből származnak, vagyis a rumunoké. Hanem ezek aztán nem latin történetek.

Nem tagadjuk mi le a rumunok történeteit, ellenkezőleg kiszélesítjük azok határait.

Nem sérelmesek ezek a rumunokra nézve; nem vetettünk mi a fentt elmondottakkal olyan magvakat el, melyekből a meghasonlás terem s a magyar-rumun nemzetet eltávolítják egymástól; ellenkezőleg, összekötő kapcsolatokat mutatva föl a vérrokonságban, kapcsolatokat a történelemben: a közeledésnek, *testvériségnek* munkáljuk utját, melynek egymásra utaltságunkban érvényesülnie kell tudományos és politikai törekvéseinkben egyaránt.

El fog az idő érkezni, hamarább is mint gondolnók, midőn a rumun irodalom, eddig követett meddő irányával szakítva, természetes útjára fog térni, s amit ez uton teremt, jobban fogja táplálni nemzeti önérzetét, mint a római nagyságra való unta-lan hivatkozás.

A regényességgel be nem érve többé, a kézzelfoghatóhoz fognak fordulni rumun testvéreink; nyelvüket nem latin, de rumun szempontból fogják vizsgálni; keresni fogják az okokat, melyek sikereiket hozták létre; végre pedig nem fogják restelleni sem altájiságaikat, sem slavismusaikat, sőt tartani fognak arra is valamit, hogy a „rumunság“ mely annyi mindenféle „barbarismusból“ van összegyúrva: a XIX-ik században mégis az európai művelt népcsaládnak hasznos tagjává tudott lenni.

